

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETAS
EKONOMIKOS IR FINANSŲ VALDYMO FAKULTETAS
FINANSŲ IR MOKESČIŲ KATEDRA

KAZIMIERAS VAITKEVIČIUS

**PILIEČIŲ ĮTRAUKIMAS Į VIEŠŲJŲ SPRENDIMŲ
PRIĖMIMĄ: DALYVAVIMAS SUDARANT BIUDŽETĄ
(PARTICIPATORY BUDGETING)**

Magistro baigiamasis darbas

Vadovas:

Doc. dr. Liucija Birškytė

VILNIUS, 2012

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETAS
EKONOMIKOS IR FINANSŲ VALDYMO FAKULTETAS
FINANSŲ IR MOKESČIŲ KATEDRA

**PILIEČIŲ ĮTRAUKIMAS Į VIEŠŲJŲ SPRENDIMŲ
PRIĖMIMĄ: DALYVAVIMAS SUDARANT BIUDŽETĄ
(PARTICIPATORY BUDGETING)**

Finansų valdymo magistro baigiamasis darbas

Studijų programa 621N30005

Vadovas:

Doc. dr. Liucija Birškytė

2012 12 ...

Recenzentas

Atliko:

FVmns1-01 grup. stud.

2013 01 ...

Kazimieras Vaitkevičius

2012 12 21

VILNIUS, 2012

TURINYS

ĮVADAS.....	7
1 DALYVAUJAMOJO BIUDŽETO SAMPRATA IR RAIDA	10
1.1 Demokratijos evoliucija.....	10
1.2 Demokratijos paradoksas.....	12
1.3 Politinis dalyvavimas.....	14
1.4 Dalyvaujamoji ir sprendžiamoji demokratijos.....	16
1.5 Dalyvaujamasis biudžetas.....	19
2 DALYVAUJAMOJO BIUDŽETO FINANSINIS ASPEKTAS	28
2.1 Kaštai	28
2.2 Pajamos.....	31
2.3 Išlaidos.....	33
2.4 Ekonominė nauda	35
3 PILIEČIŲ ĮTRAUKIMO Į BIUDŽETO PROCESĄ IR DALYVAUJAMOJO BIUDŽETO SITUACIJOS LIETUVOS SAVIVALDYBĖSE TYRIMAS	39
3.1 Tyrimo prielaidos.....	39
3.2 Tyrimo metodika ir organizavimas.....	40
3.3 Tyrimo rezultatų analizė	48
IŠVADOS IR REKOMENDACIJOS.....	56
LITERATŪRA.....	59
ANOTACIJA.....	64
SANTRAUKA	66
PRIEDAI	68

PAVEIKSLAI

1 paveikslas. Dalyvaujamojo biudžeto procesas.....	21 psl.
2 paveikslas: Porto Alegre dalyvaujamojo biudžeto ciklas.....	22 psl.
3 paveikslas: Dalyvaujamojo biudžeto paplitimas pasaulyje, 2009 m.....	26 psl.
4 paveikslas: Dalyvaujamųjų biudžetų ir susijusių gyventojų skaičius Europoje 1993-2009 m.....	27 psl.
5 paveikslas: Planuojamų gauti ir realiai gautų pajamų Porto Alegre mieste santykis %, 1995 – 2011m.....	32 psl.
6 paveikslas Ekspertinio tyrimo etapai.....	41 psl.
7 paveikslas Ekspertų skaičiaus įtaka vertinimo patikimumui.....	43 psl.
8 paveikslas Ar jūsų savivaldybėje piliečiai prisideda prie biudžeto sudarymo?.....	48 psl.
9 paveikslas Ar skatinate piliečių įtraukimą į biudžeto sudarymą Jūsų savivaldybėje?.....	50 psl.
10 paveikslas Kokiomis priemonėmis skatinate piliečių įtraukimą į biudžeto sudarymą?.....	51 psl.
11 paveikslas Kokią įtaką, Jūsų manymu, daro piliečių dalyvavimas biudžeto sudarymo procese?.....	52 psl.
12 paveikslas Ekspertų nuomonė apie piliečių įtraukimo į biudžeto procesą privalumus.....	52 psl.
13 paveikslas Kaip įvertintumėte šiuos teiginius?.....	53 psl.

LENTELĖS

1 lentelė. Dalyvaujamosios ir sprendžiamosios demokratijų matrica.....	18 psl.
2 lentelė: Dalyvaujamojo biudžeto proceso sukūrimo kaštai.....	29 psl.
3 lentelė: Dalyvaujamojo biudžeto proceso palaikymo kaštai (per metus).....	30 psl.
4 lentelė: Porto Alegre savivaldybės biudžeto paskirstymo kriterijai.....	33psl.
5 lentelė: Porto Alegre regionų prioritetų pasirinkimas 2007 – 2010 metais.....	34 psl.
6 lentelė: Pažeidimų tyrimo rezultatai.....	37 psl.
7 lentelė: Tyrimo uždaviniai ir jiems atitinkami anketos klausimai.....	43 psl.

PRIEDŲ SĄRAŠAS

1 priedas Anketa.....	68 psl.
2 priedas Skaičiavimai.....	73 psl

IVADAS

Darbo aktualumas. Viešajame sektoriuje mažinami finansiniai ištekliai, o tuo pačiu metu valdžios institucijas krečiantys korupcijos, išlaidų skandalai lemia tai, kad demokratiame pasaulyje vis mažiau gyventojų pasitiki savo išrinkta valdžia. Apimti politinės apatijos, piliečiai nebedalyvauja rinkimuose, ir savo nepasitenkinimą reiškia rengdami protesto mitingus ir akcijas. Vienas iš būdų taisyti situaciją yra pagerinti pareigūnų ir bendruomenių santykius, didinti tarpusavio pasitikėjimą ir jausti bendrą atsakomybę dėl esamos padėties. Čia pagelbėti gali gyventojų politinio dalyvavimo skatinimas ir vienas iš naujausių šio proceso metodų – dalyvaujamas biudžetas. Susiformavęs Brazilijoje šis metodas jau sėkmingai paplito po visą pasaulį. Jo pagrindinė idėja – gyventojams suteikiama galimybė paskirstyti numatytą regiono biudžeto dalį, jų pačių nusistatytiems prioritetams. Ir nors dabartinės finansinės situacijos metu, stengiamasi ypatingai taupyti. Investicija į dalyvaujamojo biudžeto sukūrimą, galiausiai atneša teigiamų socialinių, politinių ir ekonominių pasekmių.

Šis darbas aktualus tuo, kad lygiai tokie patys aprašyti nepasitikėjimo procesai vyksta ir Lietuvoje, užtenka prisiminti 2009 m. riaušes prie Seimo. Piliečių įtraukimo į sprendimų priėmimo procesą ir dalyvaujamojo biudžeto procesai gali padėti spręsti šias susidariusias problemas.

Temos naujumas. Dalyvujamąjį biudžetą, galime nagrinėti keliais aspektais, patys svarbiausi yra: dalyvujamasis ir finansinis aspektai. Tuo tarpu, kai daugybė užsienio mokslinių autorių, kaip J. Lerner (2011), B. Wampler (2007), Sintomer, Herzberg, Rocke (2011), Cabannes (2004) ir kt. analizavo dalyvujamąjį biudžetą iš dalyvujamojo aspektos pusės, finansinio aspekto analizių galime priskaičiuoti vos keletą: Zamboni (2007); Baiocchi, Heller, Chaudhuri, Silva (2006); Pasaulio bankas (2008). Temos naujumas pasireiškia tuo, kad surinkus užsienio mokslinių autorių medžiagą bus analizuojamas dalyvujamojo biudžeto metodo finansinis aspektas ir gilinamasi į piliečių įtraukimo į biudžeto sudarymą bei dalyvujamojo biudžeto situaciją Lietuvoje.

Remiantis teorinio lygmens studijomis, statistiniais bei atlikto ekspertinio tyrimo duomenimis darbe bus įvairiapusėnai nagrinėjamas piliečių politinis įtraukimas ir dalyvujamasis biudžetas.

Tyrimo problema. Kaip tobulinti piliečių įtraukimo į biudžeto sudarymo procesą Lietuvos savivaldybėse funkcionavimą?

Tyrimo objektas. Piliečių įtraukimas į biudžeto sudarymo procesą Lietuvos savivaldybėse.

Tyrimo tikslas. Išanalizavus demokratijos ir dalyvaujamojo biudžeto teoriją, atskleisti dalyvaujamojo biudžeto vystymosi ypatumus, veikimo tendencijas, įvertinti funkcionavimo Lietuvoje galimybes.

Tyrimo uždaviniai.

1. Pateikti dalyvaujamojo biudžeto sampratą ir vystymosi eigą.
2. Išanalizuoti dalyvaujamojo biudžetą finansiniu aspektu.
3. Įvertinti piliečių įtraukimo į biudžeto procesą ir dalyvaujamojo biudžeto esamą situaciją ir tobulinimo galimybes Lietuvos savivaldybėse.

Tyrimo metodai.

- Mokslinės literatūros analizė – darbe nagrinėjama dalyvaujamojo biudžeto samprata, raida, privalumai ir trūkumai.
- Statistinė duomenų analizė – analizuojant Porto Alegre miesto dalyvaujamojo biudžetą finansiniu aspektu, buvo naudojami Porto Alegre savivaldybės sukaupti statistiniai duomenys.
- Apibendrinimo metodas – naudojamas apibendrinant skyrius bei formuojant galutines išvadas.
- Grafinė analizė – darbe pateikiami autoriaus išnagrinėti grafikai ir paveikslai.
- Lyginamoji analizė – analizuojant skirtingų regionų dalyvaujamojo biudžetus lyginami jų pasiekti finansiniai rezultatai
- Ekspertinis vertinimas – remiantis surinktais duomenimis vertinama piliečių įtraukimo į biudžeto procesą ir dalyvaujamojo biudžeto situacija Lietuvos savivaldybėse ir jų tobulinimo galimybės

Darbo struktūra ir rezultatų taikymo sritys.

Darbą sudaro įvadas, trys skyriai, išvados, literatūros sąrašas ir priedai. Darbo apimtis be priedų 74 p.

Pirmame skyriuje „Dalyvaujamojo biudžeto samprata ir raida“ – analizuojama demokratijos bei politinio dalyvavimo teorija. Atskleidžiama dalyvaujamojo biudžeto samprata, privalumai, trūkumai. Nagrinėjamas dalyvaujamojo biudžeto metodo susikūrimas ir vystymasis.

Antrame skyriuje „Dalyvaujamojo biudžeto finansinis aspektas“ – analizuojamos su dalyvaujamojo biudžeto procesu susiję kaštai, biudžeto pajamos ir išlaidos, pateikiama metodo ekonominė nauda.

Trečiame skyriuje „Piliečių įtraukimo į biudžeto procesą ir dalyvaujamojo biudžeto situacijos Lietuvos savivaldybėse tyrimas“ – pateikiamos tyrimo prielaidos ir ekspertinės apklausos duomenų analizė.

Darbas ir jo rezultatai labiausiai naudingi Lietuvos savivaldybėms. Atlikto ekspertinio tyrimo rezultatai parodė piliečių įtraukimo į biudžeto procesą esamą situaciją, pagrindinius trūkumus ir tobulinimo galimybes, todėl galėtų būti gilesnio tyrimo pagrindas.

1 DALYVAUJAMOJO BIUDŽETO SAMPRATA IR RAIDA

1.1 Demokratijos evoliucija

Nepaisant to, kad demokratija kaip reiškinys dažniausiai siejama su XX amžiumi, tiek pati sąvoka, tiek jos koncepcija yra gerokai senesnės. Pirmosios demokratijos užuomazgos prasidėjo apie 500 m. pr. Kr. senovės Graikijoje, kur kai kurie graikų miestai – valstybės (poliai) pradėjo naudoti valdymo sistemą vadinamą „*demokratie*“, išvertus iš graikų kalbos šis žodis reiškia „liaudies valdžia“. Pats žymiausias iš šių demokratiškų polių buvo Atėnai, kur dirbant tokiems politikams kaip Solonui, Kleisteinui ir ypač Perikliui buvo sukurta stipriausia ir stabiliausia demokratija senovės Graikijoje.

Vis dėlto, kaip teigia A. H. Birtch (2007) negalime teigti, kad šiuolaikiniai demokratijos idealai mūsų laikus pasiekė tiesiogiai iš senovės Graikijos. „Graikai davė mums žodį, tačiau nesuteikė modelio“ (A. H. Birtch, 2007, p. 109). Kitaip nei šiuolaikinėse moderniosios demokratijos valstybėse, Atėnų demokratijoje polis buvo valdomas tiesioginio dalyvavimo principu: visi suaugę vyriškos lyties piliečiai turėjo galimybę dalyvauti miesto valdyme, kuriant įstatymus ir tiesiogiai balsuojant už jų priėmimą. Aukštesnio rango pareigūnai buvo renkami naudojant įvairius metodus, tame tarpe ir burtus. Kaip teigia D. Beetham (2005) nepaisant šių rimtų trūkumų graikų demokratija prisidėjo prie tolesnio demokratijos vystymosi dviem pagrindiniais savo bruožais:

- Įrodydama, kad įmanomas efektyviai dirbantis piliečių susirinkimas, kuriame sprendžiami svarbiausi įstatymų, politikos ir visuomenės klausimai.
- Įtvirtindama kiekvieno piliečio balso teisę, t.y. kiekvienas pilietis nepaisant savo turtinės padėties galėjo dalyvauti polio valdyme.

Demokratijos valdymo forma įsigalėjusi senovės Graikijos ir Romos valstybėse, po truputį nyko žlungant šioms Viduržemio civilizacijoms, kol galiausiai visiškai dingo prieš prasidedant krikščioniškajai erai. Pagal D. Held (1996) demokratinė praktika pasaulyje vėl pasirodė tik po tūkstančio metų, kai tokie Italijos miestai kaip Florencija, Venecija, Siena ir kt. pasiskelbė nepriklausomais nuo imperatoriaus ir popiežiaus valdžios bei įkūrė savo miestus – valstybes. Cituojant Q. Skinner (1992, p. 57): „jie buvo atviras iššūkis vyraujančiai prielaidai, jog valdžią reikia laikyti Dievo duota viešpatavimo forma“. Šiems miestams – respublikoms valdyti buvo renkamos

valdančiosios tarybos, kurios buvo atsakingos miesto piliečiams – vyrams. Kaip teigia R. A. Dahl (1989) šios demokratijos sunyko Renesanso epochoje, kadangi panašiai kaip ir su Graikijos demokratija, miestuose – valstybėse praktikuota demokratija galiausiai ištirpo imperiniame ar oligarchiniame valdyme.

Demokratinės idėjos įgavo pagreitį XVIII a. Tokių demokratijos teoretikų kaip: Jean-Jacques Rousseau, John Stiuart Mili, ir kt. darbai nors ir dažnai konfliktuojantys tarpusavyje labai daug prisidėjo prie moderniosios demokratijos teorijos kūrimo. Kaip pavyzdį galime paanalizuoti prieš tai išvardintų autorių idėjas. J. J. Rousseau buvo dalyvaujamosios (angl. kl. „Participatory“) demokratijos šalininkas. Jis šį metodą matė kaip priemonę, įtraukiant kuo daugiau piliečių į sprendimų priėmimo procesą, apsisaugoti nuo tironijos bei tuo pačiu šviesti visuomenę. Ypač J. J. Rousseau buvo nusistatęs prieš atstovaujамąją demokratiją ir teigė, kad tai esanti apgaulė, o ne tikroji demokratija. Pagal R. A. Dahl (1989), filosofui atrodė, kad maksimalus piliečių dalyvavimas yra geriausias būdas pasiekti maksimalią naudą. Tuo tarpu, kitas teoretikas J. Schumpeter (1998) teigia, kad demokratija – tai toks institucinis politinių sprendimų priėmimo metodas, kuris tarnauja bendram labui leisdamas pačiai tautai spręsti problemas per rinktus asmenis; šių susirinkimas įgyvendina jos valią. Anot jo, demokratinėje sistemoje vieninteliai visaverčiai dalyviai yra partijoms priklausantys ir viešąsias pareigas einantys politinio elito nariai. Paprastų piliečių vaidmuo ne tik labai apribotas, bet dažnai vaizduojamas kaip nepageidaujamas kišimasis į sklandų „viešųjų“ sprendimų priiminėjimą. J. S. Mili, taip pat pasisakė už atstovaujамąją demokratiją. Pagal D. Held (1996), Mili teigė, kad nepaisant geografinių ir fizinių veiksnių siekiant surinkti piliečius į bendrą susirinkimą, visada iškyla pavojus, jog išmintingiausias ir gambiausias asmenis užgoš žinių, patirties ir įgūdžių stokojanti dauguma. Todėl jo manymu geriausia yra atstovaujamoji demokratinė sistema, kur žmonės savo valdžią įgyvendina per periodiškai renkamus deputatus.

Turėtumėme sutikti su Schumpeter ir Mili idėjomis, kadangi būtent atstovaujamosios demokratijos įsigalėjimas leido atsisakyti idėjos, kad demokratinė valdžia tinka tik mažoms valstybėms ir leido demokratijai tapti ne tik miesto – valstybės, bet ir nacionalinės valstybės valdymo forma. Neužilgo šia politine santvarka, kuriant savo valstybių modelius, pasinaudojo prancūzai Didžiosios Prancūzijos revoliucijos ir amerikiečiai JAV Nepriklausomybės karo metu. Susiformuoja modernios demokratijos pagrindinės idėjos, kurias pateikia D. Beetham (2005):

- Visi asmenys turi savo interesus, kuriuos veikia priimami bendri sprendimai.
- Kiekvienas asmuo (sulaukęs pilnametystės) sugeba priimti geriausius arba bent mažiausiai blogus sau sprendimus.
- Ilguoju laikotarpiu geriausi priimti sprendimai bus tie, kurie buvo skelbiami ir diskutuojami viešai.
- Kai diskusijomis nepavyksta pasiekti bendro, visiems tinkančio rezultato, sprendimas priimamas balsuojant visiems dalyvaujantiems asmenims.
- „Vienas asmuo – vienas balsas“ principas reiškiantis, kad visi asmenys yra lygūs.

„XX a. demokratijos idėja jau tapo nebe siaura doktrina, pripažinta tik Vakaruose, mažos pasaulio gyventojų dalies, ir keletą šimtmečių gyvavusi tik nežymioje žemės rutulio dalyje. Nors toli gražu ir neįsigalėjusi visame pasaulyje, antroje XX a. pusėje demokratija šiuolaikine prasme tapo universalia jėga kaip politinė jėga, kaip siekinys ir kaip ideologija.“ (Dahl; 1989; p.285)

Apibendrinant poskyrį, galime teigti, kad demokratija nuėjo ilgą evoliucijos kelią. Valdymo forma, susiformavusi dar senovės Graikijoje, išliko, keitėsi ir tobulėjo, kol įgavo didžiulį pagreitį XVIII a. To meto teoretikų išskirti demokratijos principai ir pagrindinės idėjos turėjo įtakos Didžiajai Prancūzų revoliucijai ir JAV Nepriklausomybės karui, bei sukūrė pamatus šiuolaikinei demokratijos teorijai, todėl XX a. ši valdymo forma tapo visame pasaulyje pripažinta politine jėga.

1.2 Demokratijos paradoksas

Mokslinėje literatūroje „demokratijos paradokso“ sąvoką autoriai naudoja siekiant apibūdinti pagrindines šios valdymo formos problemas ir trūkumus. Kaip pvz., L. Diamond (1999) išskiria tris pagrindinius paradoksus su kuriais ypač dažnai susiduria neseniai susikūrusios demokratijos: (i) visuotinis pritarimas ir efektyvumas – naudingiausi valstybei sprendimai ne visada yra populiarūs ir tai gali stabdyti jų pritaikymą. Taip pat, valdžioje esantys politikai, kuriems vienas iš pagrindinių tikslų yra vėl laimėti rinkimus, naudojami trumpalaikėmis priemonėmis ir ne visada atsižvelgia į ilgalaikę perspektyvą bei priima efektyviausią sprendimą. (ii) Valdžios balansas – valdžia demokratijoje neturi būti centralizuota, o pakankamai paskirstyta per visą sistemą, tačiau kartu per didelis biurokratinis aparatas sąlygoja, kad dėl vidinių taisyklių ir procedūrų yra stabdoma visa vyriausybės veikla. (iii) Konfliktas – demokratinė santvarka suteikia laisvę nepritari esamos valdžios sprendimams, tačiau ši kritika turėtų būti tinkamai moderuojama, kad nesukeltų nestabilumo valstybėje.

D. Schugurensky (2004) savo darbe išvelgia tokį demokratijos paradoksą. Diskutuodami apie demokratijos procesus mokslininkai ir politologai daro prielaidą, kad kuo labiau išsimokslinusi yra visuomenė, tuo stipresnė ir geresnė yra tos šalies demokratija. Atsižvelgiant į šį teiginį, galime daryti išvadą, kad per keletą pastarųjų dešimtmečių buvo įgyvendinta didelė pažanga švietimo srityje – per visą žmonijos istoriją dar niekada nebuvo tiek asmenų turinčių universitetinį išsilavinimą, tačiau priešingai negu teigia teorija demokratijos kokybė nedidėja tuo pačiu tempu. Kai tuo tarpu J. Lerner (2004) tvirtina, kad ji ne tik nedidėja, bet ir pastoviai mažėja.

Atsižvelgiant į šias problemas, pastebime demokratiname pasaulyje vykstantį „demokratijos deficito“ (angl. kl. „the democratic deficit“) procesą, kurio pradžia skaičiuojama nuo apytiksliai 1960 m. Apklausos rodo, kad vis mažiau piliečių pasitiki politikais ir politinėmis institucijomis, nedalyvauja rinkimuose. Vis dažniau rengiamos protesto akcijos ir mitingai, kaip pvz. 2009 m. vykusios riaušės prie Seimo Lietuvoje, 2012 m. vykusios „okupuok Volstrytą“ akcija JAV ar Europos Sąjungos demokratijos krizė, kai nacionalinės demokratijos nesugeba patenkinti savo piliečių siekių. ES gyventojai yra nusivylę vykdoma politika, nes bendra valiuta – Eurais, turėjusi suvienyti visą Europą dabar skatina tik dar didesnę susiskaldymą.

D. Schugurensky (2004) pateikia pagrindinius demokratijos deficito susidarymo veiksnius:

1. Rerezentacinės demokratijos netolydumas. Dar J. J. Rousseau yra pasakęs kad reprezentacinėje demokratijoje pilietis yra laisvas tik vykstant rinkimams, jiems pasibaigus jis ir vėl tampa vergu. Ir iš tiesų, didžioji dauguma piliečių dalyvauja demokratiname šalies valdyme tik kas penkerius ar ketverius metus, vykstant rinkimams. Be to, išrinktų atstovų įsivėlimas į korupcijos skandalus, arogancija, rinkiminių pažadų nevykdymas priveda prie to, kad piliečiai atsisako ir šios funkcijos. Tai reiškia, kad ryšio tarp rinkėjo ir jo atstovo teisėtumas mažėja – piliečiai nesijaučia tinkamai reprezentuojami ir praranda pasitikėjimą politikais. Kas yra labai rimta problema, kadangi pasitikėjimas valdžia yra vienas iš pagrindinių demokratinės sistemos ramsčių.
2. Švietimo sistemos neugdo aktyvių, kritiškų pasiryžusių veikti piliečių. Mokyklos ir universitetai labiau sukonzentruoti į ekonominį konkurencingumą, ruošiantys vartotojiškosios visuomenės specialistus ir pasyvius piliečius, kokius juos norėtų matyti valdžia. Todėl nieko nuostabaus, kad švietimo plėtra teigimai neįtakojo demokratijos kokybės.

Cituojant JAV Gubernatorių A. Smith (1923): „jei su demokratija iškyla kažkokių problemų jos gali būti išspręstos tik su daugiau demokratijos.“ Vienas iš būdų spręsti demokratijos deficito problemas yra didesnis piliečių įtraukimas į valstybės valdymą.

Apibendrinant poskyrį, galime išskirti, kad nors moksliniai autoriai skirtingai naudoja demokratijos paradokso sąvoką, ja stengiamasi apibrėžti pagrindines šios valdymo formos problemas ir trūkumus, kurie prisideda prie demokratijos deficito proceso, kai prarandamas pasitikėjimas valdžia ir jos institucijomis. Vienas iš būdų šiai problemai spręsti – politinio piliečių dalyvavimo skatinimas.

1.3 Politinis dalyvavimas

Viena iš svarbiausių demokratijos efektyvaus veikimo ir stabilumo sąlygų yra užtikrinimas, kad piliečiai aktyviai dalyvautų valstybės valdymo procese. Nėra vieno visuotinai pripažinto politinio dalyvavimo sąvokos apibrėžimo. Visų pirma todėl, kad kaip išskiria J. Imbrasaitė (2008), R. Riekašius (2011), vieni moksliniai autoriai politinį dalyvavimą apibūdina plačiau, kiti – siauriau. Siauresnis apibrėžimas yra kur kas labiau paplitęs, kadangi pritaikomas tik demokratijoms. Platesnis teigia, kad politinis dalyvavimas gali būti ir nedemokratinė sistemų bruožas, tačiau tokiu atveju jis dažniausiai yra simboliškas, prievartinis ar griežtai kontroliuojamas.

Mokslinėse studijose pateikiami tokie politinio dalyvavimo apibrėžimai:

- S. P. Huntington, J. M. Nelson (1976): Politiniu dalyvavimu mokslininkai apibūdina veiklą, skirtą tam kad privatūs piliečiai galėtų daryti įtaką valdžios sprendimams. Šie autoriai savo darbuose, taip pat, pažymi, kad anksčiau minėtus privačius piliečius skirsto į dvi kategorijas: politiniai dalyviai ir politiniai profesionalai. Huntington ir Nelson, būtent, su pastaraisiais ir sieja politinio dalyvavimo veiklą. Jų manymu, vyriausybės, bei partijų pareigūnai, politiniai kandidatai, profesionalūs lobistai planuotai mobilizuoja politinius dalyvius ir taip stengiasi pasiekti savo tikslus.
- L. W. Milbrath (1965, p. 2): „Politis dalyvavimas pagal apibrėžimą yra tie privačių asmenų veiksmai, kuriais siekiama paveikti ar paremti valdžią ir politiką“. Šia sąvoka, kitaip nei Huntington ir Nelson, apibrėžiami ne tik veiksmai, kuriais siekiama įtakoti valdžią, bet ir piliečių išreiškiama palaikanti veikla politiniam režimui. Imbrasaitė (2008, p. 28) remdamasi Milbrath (1965), teigia, kad autorius klasifikuoja tokias politinio dalyvavimo formas:
 - *balsavimas ir patriotiniai veiksmai - balsavimas; vėliavos pagerbimas ir paradai; mokesčių mokėjimas;*

- *kontaktavimas - kontaktavimas su valdžios pareigūnais dėl konkrečios problemos;*
 - *komunikacija - domėjimasis politika; dalyvavimas politinėje diskusijoje; paramos ar protesto žinutės siuntimas politiniams lyderiams siuntimas;*
 - *partijos ir rinkimų kampanijos veikla - aktyvus darbas už partijos kandidatą rinkiminės kampanijos metu; kitų įtikinėjimas kaip balsuoti; partijos arba kandidato rėmimas pinigais, įstojimas į partiją ir parama jai;*
 - *bendruomeninė veikla – darbas su kitais sprendžiant vietines problemas; buvimas aktyviu nariu bendruomenės organizacijoje;*
 - *protestavimas – dalyvavimas demonstracijoje; protesto mitingų lankymas; atsisakymas paklusti neteisingsiems įstatymams.*
- Verba, Scholzman, Brady (1995, p. 38): Politiniu dalyvavimu, šie mokslininkai nusako: „veiklą, kurios tikslas arba rezultatas yra poveikis valdžios veiksams - arba tiesiogiai, įtakoiant einamosios politikos kūrimą ir įgyvendinimą, arba netiesiogiai, darant poveikį žmonėms atsakingiems už šią politiką“. Mokslininkai politinį dalyvavimą suvokia tik kaip piliečio savanorišką veiklą, kuria niekas neverčia jo užsiimti, kuri nėra privaloma, už kurią nėra užmokesčio ar gali būti pareikšta tik padėka.

Kaip teigia Riekašius (2011, p. 8), remdamasis Kasse (1992), dažniausiai, politinio dalyvavimo formos yra klasifikuojamos pasitelkiant keturias tipologijas:

1. Konstitucinės ir nekonstitucinės formos – demokratinėje santvarkoje piliečių politinis dalyvavimas valstybės valdyme yra viena iš esminių teisių. Šio tipo dalyvavimo formos yra skirstomos pagal tai, ar jos yra apibrėžtos ir įtvirtintos teisės aktais. Paprasčiausias konstitucinis veiksmas yra balsavimas, iš nekonstitucinių paplitusios įvairios pilietinės iniciatyvos, kurias sudėtinga įstatymiškai įtvirtinti.
2. Legalios ir nelegalios formos – dalyvavimo veiksmai priskiriami prie leidžiamų ir draudžiamų įstatymais.
3. Legitimios ir nelegitimios formos – „Šių kategorijų išskyrimas apima subjektyvų vertinimo elementą, nes legitimumo pripažinimas – tai agreguota atskirų piliečių požiūrio į skirtingus veiksmus išraiška. Legalios dalyvavimo formos gali išsiversti ir be šio socialinio pripažinimo, tuo tarpu nelegalūs veiksmai kaip tik ši pripažinimą turi. Ir šiuo atveju, dalyvavimo veiksmų skyrimas į legitimius ir nelegitimius įgauna didesnę reikšmę atsižvelgiant į laiko perspektyvą.“ (Riekašius; 2011, p. 8)

4. Konvencinės ir nekonvencinės formos – kaip išskiria Imbrasaitė (2008, p. 31-32), konvencinės dalyvavimo formos tai tokia piliečių veikla, kurią dominuojanti politinė kultūra laiko tinkama, bei kuri atitinka konkrečios visuomenės teisės ir paprotines normas. Šiam tipui galime priskirti: balsavimą, veiklą rinkiminėse kampanijose, bendruomeninę veiklą, kontaktus su pareigūnais, rinkimines aukas, priklausymą politinei organizacijai. Remdamasi (Barnes ir Kaase, 1979) (Conway, 1990) Imbrasaitė (2008, p. 31-32) taip pat teigia, kad: „Dominuojanti politinė kultūra kitas politinio dalyvavimo formas gali laikyti netinkamomis, net jeigu tos formos yra teisėtos. Pavyzdžiui streikai ir demonstracijos gali būti teisėtos, bet gali būti laikomos netinkamomis t.y. nekonvencinėmis formomis“.

Pastaruoju metu, analizuojant politinio dalyvavimo sampratą ir jos formas, pabrėžiama, jog paskutiniaisiais dešimtmečiais, išaugus valdžios veiklos apimčiai ir didėjant jos kišimuisi į visuomenės gyvenimą, daugeliui žmonių politinės ir nepolitinės veiklos išskyrimas praktiškai yra neegzistuojantis (Riekašius 2011). „Teigiama, kad šiuo metu politinis dalyvavimas apima iš esmės visas veiklos formas, išskyrus aiškiai privatų elgesį“ (Van Deth, 2001, p. 8-9).

Apibendrinant poskyrį, galime teigti, kad dėl daugybės skirtingų mokslinių autorių požiūrių, negalime išskirti vieningo politinio dalyvavimo apibrėžimo. Vienas iš populiariesnių šios sąvokos apibūdinimų būtų: „piliečių veikla stengiantis įtakoti valdžios sprendimus“. Taip pat teoretikai išskiria ir politinio dalyvavimo tipus, kurie klasifikuoja veiklas, kaip piliečiai dalyvauja politikoje, veiklas, kurių vis daugiau ir daugiau yra susijusios su politiniu dalyvavimu.

1.4 Dalyvaujamoji ir sprendžiamoji demokratijos

Dalyvaujamosios ir sprendžiamosios demokratijų (ang. klb. Participatory and Deliberative democracy) metodai yra viena iš pagrindinių priemonių įtraukiant gyventojus į sprendimo priėmimo procesus. Per paskutiniuosius dešimtmečius šios dvi sąvokos susipynė ir supanašėjo, tačiau, kaip teigia D. W. Woods (2010), yra svarbu žinoti šių sąvokų panašumus ir skirtumus, kad galėtumėme suprasti, kaip būtent šie metodai veikia politinį dalyvavimą.

Remiantis L. Cini (2011), dalyvaujamosios demokratijos koncepcija pradėjo formuotis nuo XX a. septintojo dešimtmečio, kai moksliniai autoriai, kaip vieną iš esminių šiuolaikinės demokratijos teorijos vertybių įvardijo tai, kad piliečiai turi dalyvauti bendrame sprendimų priėmimo procese, kuriame nagrinėjami su jais susiję klausimai. Toliau apibūdiant dalyvaujamoją demokratiją, galime remtis Lynd (1965), kuris išskiria du pagrindinius tikslus, kuriuos siūlo įgyvendinti ši santvarka. Su

pirmuoju ką tik susipažinome – būtinas piliečių dalyvavimas priimant sprendimus. Antrasis teigia, kad turi būti sukurta tokia visuomenė, kuri skatintų žmonių nepriklausomybę bei suteiktų galimybę dalyvauti sprendimų priėmimo procese. Taigi galime teigti, kad dalyvaujamoji demokratija apima ir skatina piliečių politinį dalyvavimą, bei ugdo demokratinį pilietiškumą.

Dalyvaujamoji demokratija, taip pat, pabrėžia švietėjišką funkciją. Kuriami ryšiai tarp grupėje esančių piliečių ir lyderių, kurie padeda pirmiesiems suformuluoti ir išsakyti savo poreikius, išsiaiškinti bendruomenės vertybes bei tikslus. Taip piliečiai išgirsta kolegų bei gali išsakyti savo nuomonę ir, remdamiesi gauta informacija, stengiasi priimti ir įvykdyti geriausią sprendimą arba įtakoti asmenis turinčius tokio sprendimo priėmimo galią (Fung 2004; Alexander 2006).

Sprendžiamoji demokratija, viena iš demokratijos šakų, teigia, kad sprendimai turi būti priimami remiantis dialogu su piliečiais, o ne vien tik išrinktų atstovų nuomone, kaip atstovaujamojoje demokratijoje. Vienas iš sprendžiamosios demokratijos teoretikų Habermas (1984) mano, kad sprendžiamosios demokratijos susirinkimai nebūtinai turi apimti visus piliečius ir gali apsiriboti tik išrinktais atstovais, tačiau jiems turi būti sudarytos tinkamos sąlygos nuolatiniam bendravimui su piliečiais. Tokių atvirų diskusijų metu, turi būti prieita bendros nuomonės, nustatytos normos, vertybės ir tikslai, kuriais remdamiesi atstovai vėliau priima demokratinis sprendimus.

Toliau analizuodami sprendžiamosios demokratijos sampratą, galime panagrinėti mokslinių autorių jai priskiriamas charakteristikas. T. O’Riordan (2002, p. 2) išskiria tris pagrindinius sprendžiamosios demokratijos principus:

1. Žmonės turi teisę susidaryti savo nuomonę, gali tai padaryti ir skelbti ją patys arba per kitus asmenis, kuriais jie gerbia ir pasitiki.
2. Dialogo tarp piliečių ir atstovų metu prieita bendra nuomonė privalo būti aiški, be iškraipymų ir tendencingumų, kuriais remiantis paskui būtų galima skirtingai tą nuomonę interpretuoti ir priimti kitokius galutinius sprendimus.
3. Politinė aplinka turi būti tokia, kurioje valdžia būtų dalijamasi.

Tuo tarpu, J. Fishkin (1991) nurodo penkias charakteristikas, būtinas teisėtai sprendžiamajai demokratijai:

1. Informacija – tiksli ir aktuali yra prieinama visiems piliečiams.
2. Esminis balansas (angl. kl. Substantive balance) – skirtingos nuomonės yra lyginamos remiantis jas pagrindžiančiais įrodymais.
3. Įvairovė – apžvelgiami visi pagrindiniai aspektai, pozicijos, susiję su nagrinėjamu klausimu.
4. Sąžiningumas – piliečiai apsvarsto visus argumentus

5. Vienodas dėmesys – nuomonės yra pasveriamos remiantis įrodymais, o ne pagal tai, kas pasako tas nuomones.

Kaip teigia L. Cini (2011), mokslininkai nesutaria dėl dalyvaujamosios ir sprendžiamosios demokratijų santykio. Remiantis Habermas, Rawls, Santos ir kt. autorius nurodo, kad pagal šių teoretikų darbus dviejų demokratijų koncepcijos yra nesuderinamos, tačiau paskui nurodo, kad egzistuoja ir kita teoretikų pusė: Cohen ir Fung, Gbikpi, Bobbio, Bifulco ir kt. Jais remiantis, dalyvaujamosios ir sprendžiamosios demokratijų teorijos yra labiau viena kita papildančios nei konkuruojančios. Kaip pavyzdį galime paimti 1-ą lentelę. Čia pateikiamoje D. W. Woods (2010) dalyvaujamosios ir sprendžiamosios demokratijų matricoje yra plačiau apibūdinami viešieji renginiai piliečiams, kurie naudoja arba nenaudoja šių demokratijų metodus:

1 lentelė. Dalyvaujamosios ir sprendžiamosios demokratijų matrica.

		Sprendžiamoji	Sprendžiamoji
		Taip	Ne
Dalyvaujamoji	Taip	1. Savivaldybės susitikimai	2. Balsavimas rinkimuose
Dalyvaujamoji	Ne	3. „Oficialūs“ susirinkimai	4. Vykdymas

Šaltinis: Sudaryta pagal W. Woods (2010)

1. Savivaldybės susitikimai, kai naudojami abiejų demokratijų metodai. Į vieną vietą susirenka kaip įmanoma daugiau piliečių ir taip išnaudojama švietimo funkcija, kadangi sužinoma daugiau apie esamus visuomenės poreikius, ir nusistačius svarbiausius klausimus bendrai diskutuojama kaip spręsti iškilusias problemas.
2. Nenaudojama sprendžiamoji ir naudojama dalyvaujamoji demokratija. Kaip pavyzdys pateikimas balsavimas rinkimuose – suteikiama galimybė dalyvauti visiems piliečiams ir išreikšti savo nuomonę balsuojant, tačiau neleidžiama siūlyti naujų kandidatų.
3. Naudojama sprendžiamoji ir nenaudojama dalyvaujamoji demokratija. Priskiriami jau anksčiau Habermas minėti susirinkimai, kuriuose išrinktiems atstovams sudaromos sąlygos diskutuoti ir priiminėti sprendimus, tačiau nėra galimybės dalyvauti visiems piliečiams.

4. Nenaudojami abiejų demokratijų metodai. Pasireiškia kaip vykdymas valdžios jau priimtų politikos krypčių, programų arba sprendimų, kuriems būtina tam tikros srities specialisto konsultacija ir piliečių indėlis neduotų jokios naudos.

Apibendrinant poskyrį, galime teigti, kad teoretikai išreiškia skirtingą požiūrį į sprendžiamosios ir dalyvaujamosios demokratijų santykį. Vienų nuomone, šios koncepcijos yra nesuderinamos, kitų – viena kitą papildančios. Analizuojant politinį dalyvavimą, o ypač gyventojų įtraukimą į biudžeto sudarymo procesą, turėtume sutikti su pastarųjų nuomone. Dalyvaujamosios ir sprendžiamosios demokratijų teoriniai pagrindai tinka piliečių kuriamo biudžeto procesui apibūdinti: dalyvaujamoji demokratija – švietėjiška funkcija ir bandymas į dalyvavimą įtraukti kuo daugiau piliečių; sprendžiamoji demokratija – bendro tikslo siekimas, bendraujant, analizuojant esamą situaciją ir diskutuojant.

1.5 Dalyvaujамasis biudžetas

Dalyvaujamojo biudžeto (angl. k. participatory budgeting) procesas yra ganėtinai naujas reiškinys, pirmą kartą praktikoje pritaikytas 1990 m. Brazilijoje ir, kaip viena iš demokratijos bei piliečių politinio dalyvavimo stiprinimo priemonių, greitai susilaukė mokslinių autorių bei tarptautinių institucijų dėmesio. Siekiant apibrėžti, kas tai yra dalyvaujамasis biudžetas, galime remtis B. Wampler (2007, p. 21): „Dalyvaujамasis biudžetas tai - sprendimų priėmimo procesas, kuriame piliečiai svarsto ir derasi dėl valstybinių išteklių paskirstymo.“ Dalyvaujamojo biudžeto grupė (angl. k. Participatory budgeting unit) – Jungtinėje Karalystėje įkurta organizacija, siekianti skatinti kurtis dalyvaujamuosius biudžetus šioje valstybėje, savo pristatyme (2009) šį procesą apibūdina kaip vietinių gyventojų įtraukimą, priimant visuomeninio biudžeto sprendimus, bei nustatant jo prioritetus. Tuo tarpu, Sintomer, Herzberg ir Rocke (2011) ginčija, kad tokiomis sąvokomis galima apibūdinti ir kitokius dalyvaujamuosius metodus. Tam, kad tiksliai apibrėžti dalyvaujамąjį biudžetą, šie autoriai išskyrė penkis kriterijus (Sintomer, Herzberg, Rocke; 2011 p. 9):

1. Turi būti analizuojamas dalyvaujamojo biudžeto finansinis ir/arba biudžetinis aspektas.
2. Piliečiai turi būti įtraukiami viso miesto ar apskrities, kur kuriamas biudžetas, mastu. Piliečių įtraukimas, tiesiog, kaimynystės lygiu nėra pakankamas.
3. Tai turi būti pasikartojantis procesas – vienas gyventojų susirinkimas aptarti finansines problemas nėra laikomas dalyvaujamojo biudžeto procesu.

4. *Dalyvaujamojo biudžeto proceso metu, su gyventojais turi būti rengiami susitikimai / forumai, kur kartu būtų svarstomas būtinų sprendimų priėmimas.*

5. *Būtina atskaitomybė už rezultatus.*

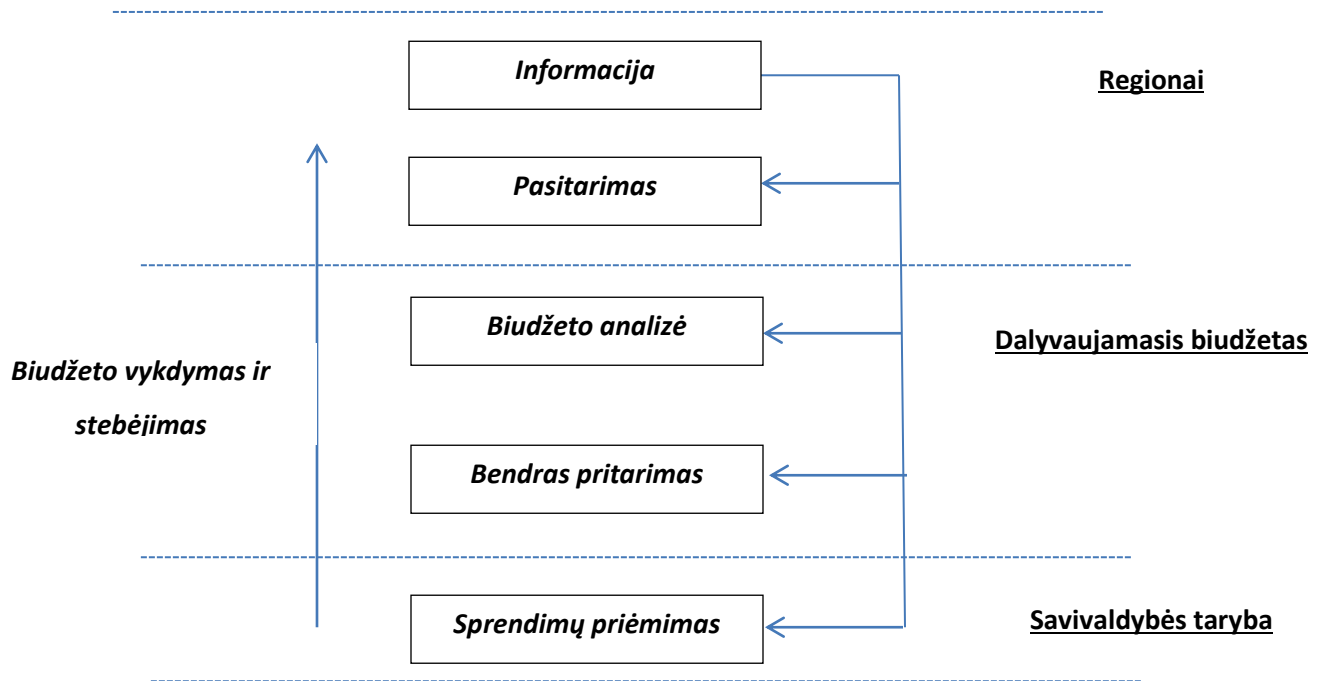
Toliau, analizuodami dalyvaujamąjį biudžetą, galime remtis B. Wampler (2007), kuris išskiria keturis veiksnius, jo manymu, būtinus sėkmingam dalyvaujamojo biudžeto veikimui:

- Stipri vietinės valdžios parama – kuri pasireiškia, visų pirma, tuo, kad vietinė valdžia turi priimti sprendimą deleguoti dalį savo įgaliojimų, besikuriančiam piliečių susirinkimui. Taip pat, siekiant užtikrinti dalyvaujamojo biudžeto veikimą vietinė valdžia privalo teikti būtiną logistinę, informacinę ir finansinę paramą.
- Politinė visuomenė, norinti ir galinti prisidėti prie politinių debatų – kaip teigia autorius, praktika rodo, kad dalyvaujamasis biudžetas daugiausia sėkmės sulaukė savivaldybėse, turinčiose stiprias politinės visuomenės šaknis. Jau veikiantys, piliečių politiniai judėjimai, nevyriausybinės organizacijos, dažniausiai, aktyviai remia dalyvaujamojo biudžeto procesą.
- Politinė aplinka, apsauganti dalyvaujamąjį biudžetą nuo priešišku valdžios atstovų – dalyvaujamojo biudžeto procesas gali sutrikdyti tam tikrų asmenų valdžioje interesus ir jie gali bandyti jam pakenkti.
- Lėšos, piliečių atrinktiems projektams finansuoti - dalyvaujamojo biudžeto procesas bus niekinis, jeigu nebus skiriama lėšų ir išrinktas projektas liks neįgyvendintas. Praktikoje, dažniausiai, piliečiams paskirstyti yra suteikiamas nustatytas procentas nuo savivaldybės biudžeto lėšų skirtų investiciniams projektams.

Siekiant išsiaiškinti kaip veikia dalyvaujamasis biudžetas būtina atkreipti dėmesį, kur vyksta šis procesas, kadangi skirtingi regionai reiškia: skirtingą kultūrą, teisinę bazę, pilietinio dalyvavimo lygį ir t.t. Stengiantis apibendrinti dalyvaujamojo biudžeto procesą, galime remtis Pasaulio Banko (2005, p. 12) pateikiama schema (N paveikslas), kurioje pavaizduoti pagrindiniai jo etapai:

1. Regioniniai piliečių susitikimai – dalyvaujamojo biudžeto ciklas prasideda nuo regioninių piliečių susitikimų, kurie yra organizuojami pagal teritorinį išsidėstymą. Pirmiausia su piliečiais susitinka vietinės valdžios atstovai, kurie šiuose susirinkimuose suteikia piliečiams aktualią informaciją apie dalyvaujamojo biudžeto procedūras, einamojo biudžeto vykdymą, atskleidžia valdžios prioritetus, pajamų prognozes. Antras regioninių susitikimų etapas yra organizuojamas, kad piliečiai, kartu diskutuodami, nusistatytų savo bendruomenės prioritetus ir išsirinktų delegatus, kurie jiems atstovautų dalyvaujamojo biudžeto taryboje. (Pasaulio Bankas, 2005)

2. Dalyvaujamojo biudžeto tarybos susitikimai – šią tarybą sudaro piliečių išrinkti jiems atstovauti delegatai ir valdžios atstovai. Čia išanalizuojami visi regioniniuose susitikimuose patvirtinti prioritetai ir pasiūlymai: parengiamos projektų įvykdymo studijos, vykstama tiesiogiai apžiūrėti bei susipažinti su problema. Surinkus būtiną informaciją, diskutuojama apie kiekvieną prioritetą, kol galiausiai, yra sudaromas galutinis dalyvaujamojo biudžeto projektas, kuris yra pateikimas savivaldybės tarybai. (Pasaulio Bankas, 2005)
3. Savivaldybės tarybos susitikimai - savivaldybės taryba susipažįsta su biudžeto projektu ir balsuoja už jo patvirtinimą. Šiame etape, taip pat, aktyviai dalyvauja ir piliečių išrinkti delegatai, kurie rūpinasi, kad galutinis biudžeto turinys nebūtų iškraipytas lyginant su dalyvaujamojo biudžeto tarybos patvirtintu projektu. (Pasaulio Bankas, 2005)
4. Stebėjimas - kai biudžetas yra patvirtinamas, įsteigiamas dalyvaujamojo biudžeto stebėjimo komitetas, siekiant užtikrinti skaidrius viešųjų pirkimų ir biudžeto vykdymo procesus.

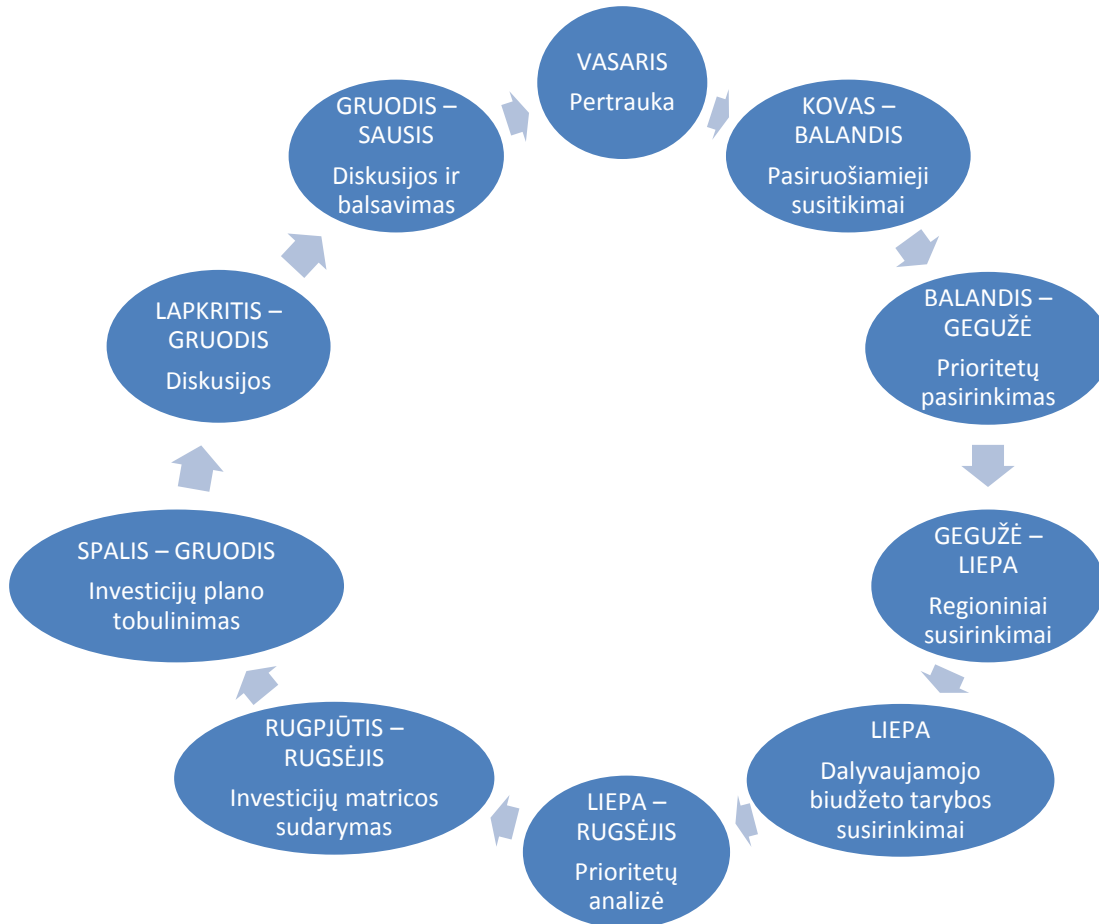

1 pav. Dalyvaujamojo biudžeto procesas

Šaltinis: adaptuota pagal Pasaulio Bankas, 2005

Į dalyvaujamojo biudžeto procesą, taip pat, galime pažvelgti remiantis praktiniu pavyzdžiu. Geriausias iš jų būtų Porto Alegre miesto biudžeto ciklas (1 pav.), kadangi būtent, čia pirmą kartą buvo pritaikytas

dalyvaujamojo biudžeto metodas. Šio miesto biudžeto procesą galime vadinti baziniu, nes perimdamos dalyvaujamojo biudžetą kitos Brazilijos ir viso pasaulio savivaldybės naudojosi Porto Alegre modeliu ir pritaikė jį pagal savo aplinkybes. (Amerikos plėtros bankas, 2005)

2. Paveikslas: Porto Alegre dalyvaujamojo biudžeto ciklas

Šaltinis: Porto Alegre savivaldybė

Pagrindiniai Porto Alegre dalyvaujamojo biudžeto ciklo etapai (2. Pav.) (Pasaulio bankas, 2008):

1. Pirmasis biudžeto ciklo etapas prasideda praeito biudžeto investicinio plano įgyvendinimo apžvalga. Organizuojamuose piliečių susitikimuose pagrindinis dėmesys kreipiamas į praėjusių metų kapitalo investicijų analizę, bei informacijos dalinimuisi apie ateinančius finansinius metus. Šis procesas kiekvienais metais pradedamas kovo – balandžio mėnesį.

2. Antras etapas vyksta balandžio – gegužės mėnesiais. Pagrindinė veikla: (i) piliečiams balsuojant pasirenkami pagrindiniai prioritetai, (ii) iš kiekvieno regiono išrenkami delegatai, (iii) nustatomas būtinas jų skaičius, (iv) toliau tęsiama praėjusių metų biudžeto apžvalga.
3. Trečias etapas vyksta gegužės – liepos mėnesiais. Regioninių susitikimų metu yra identifikuojami pagrindiniai regiono investicijų poreikiai. Jie yra išdėstomi pagal prioritetus ir ši informacija paskui teikiama dalyvaujamojo biudžeto tarybai, kuri remdamasi visų regionų investiciniais prioritetais, paskirsto finansavimą.
4. Ketvirtas etapas – liepos mėnuo. Delegatai oficialiai priima savo įgaliojimus ir pradeda veikti dalyvaujamojo biudžeto taryba. Ji liepos, rugpjūčio, rugsėjo mėnesiais analizuoja ir tikrina pateiktus pasiūlymus, kol, galiausiai, yra sudaromas investicijų planas, kuris pateikiamas savivaldybės tarybai patvirtinimui.
5. Paskutinio etapo metu – spalį, lapkritį, gruodį. Investicijų planas yra nagrinėjamas ir tobulinamas, iki gruodžio mėnesio pabaigos, kai galima balsuoti už paskutinius plano pakeitimus.

Dalyvaujamojo biudžeto metodas pasaulyje tampa vis populiarsnis, J. Lerner (2011) išskiria šešis pagrindinius šio proceso privalumus:

1. Demokratija - eiliniai piliečiai gali dalyvauti demokratinėje veikloje ir priimti tikrus politinius sprendimus. Kartu bendraudami politikai užmezga naujus ryšius su savo rinkėjais, o šie labiau pasitiki savo išrinkta valdžia.
2. Skaidrumas – piliečiams sprendžiant biudžeto panaudojimą viešuose susirinkimuose yra mažiau galimybių atsirasti korupcijai.
3. Švietimas – dalyvaujamojo biudžeto proceso dalyviai įgauna naujų žinių apie politinę situaciją ir savo bendruomenę.
4. Efektyvumas – biudžetas yra geriau paskirstomas, kai remiamasi piliečių turimomis žiniomis apie egzistuojančias problemas.
5. Socialinis teisingumas – kiekvienas pilietis turi vienodas galimybes dalyvauti biudžeto procese.
6. Bendruomenė – per reguliarius susitikimus piliečiai labiau pažįsta savo kaimynus ir formuoja stipresnę bendruomenę.

Tačiau būtina nepamiršti, kad dalyvujamasis biudžetas nėra vaistas nuo visų demokratiškų problemų. Šis procesas turi ir savo problemų arba iššūkių, kurie turi būti apgalvotai sprendžiami (Pasaulio Bankas, 2005):

1. Nepagrįsti piliečių lūkesčiai – valdžiai nepateikus piliečiams pakankamai informacijos apie ribotus finansinius išteklius šie gali pradėti prašyti gėrybių, kurių valdžia negali suteikti.
2. Viršijami valdžios pajėgumai – dalyvaujamojo biudžeto procesui palaikyti būtinos laiko ir finansinės sąnaudos, kurios savivaldybėms gali būti per didelės.
3. Tvarumas – vyrauja tendencija, kad piliečiai pasiekę konkretaus projekto įgyvendinimo, paprasčiausiai nustoja dalyvauti procese.
4. Dalyvavimo kokybė – yra sudėtinga į procesą pritraukti visų socialinių, ekonominių sluoksnių grupes.

Apibendrinant poskyrį, galime teigti, kad išanalizavome dalyvaujamojo biudžeto sąvoką: tai - sprendimų priėmimo procesas, kuriame piliečiai svarsto ir derasi dėl valstybinių išteklių paskirstymo. Pagrindinės sąlygos šiam procesui sėkmingai veikti: stipri vietinės valdžios parama; politinė visuomenė, norinti ir galinti prisidėti prie politinių debatų; politinė aplinka, apsauganti dalyvaujamąjį biudžetą nuo priešišku valdžios atstovų; lėšos, piliečių atrinktiems projektams finansuoti. Pagrindiniai metodo privalumai: demokratijos vystymas, skaidrumas, švietimas, efektyvumas, socialinis teisingumas, bendruomeninis bendravimas.

Dalyvaujamojo biudžeto procesas prasideda kai piliečiai, regioniniame lygyje, įvertinę esamą ekonominę situaciją ir savo poreikius, suformuluoja svarbiausius investicinius prioritetus. Juos išanalizavusi, dalyvaujamojo biudžeto taryba parengia galutinį biudžeto projektą, kurį tvirtinti atiduoda savivaldybės tarybai.

Dalyvaujamojo biudžeto kūrimasis ir plėtra

Dalyvaujamojo biudžeto grupė (2010), teigia kad dalyvaujamojo biudžeto kūrimąsi istoriškai galima išskirstyti į tris etapus:

1. Nuo 1989 iki 1997 m.
2. Nuo 1997 iki 2000 m.
3. Nuo 2000 iki šiandien.

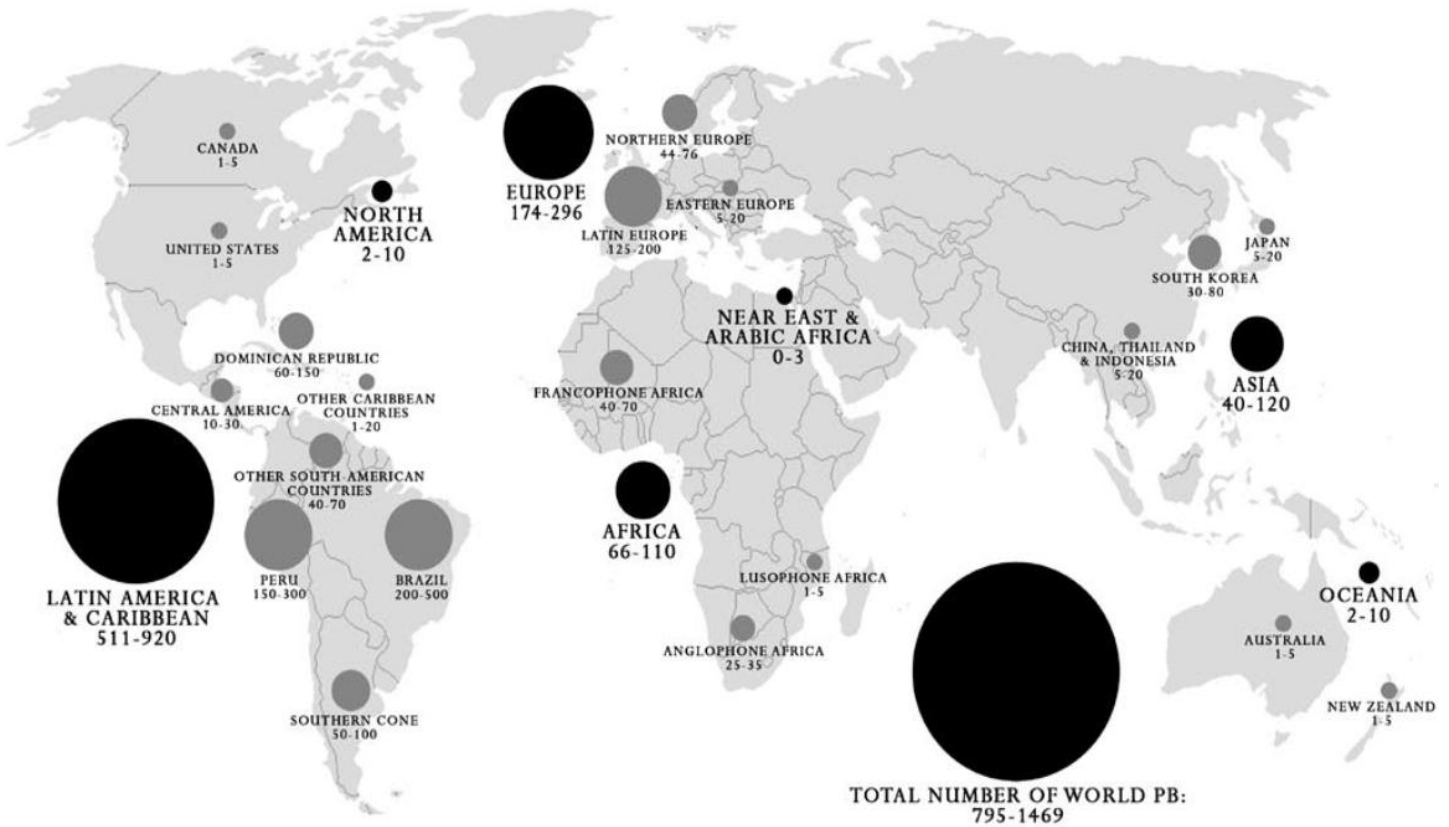
Pirmuoju laikotarpiu, pirmą kartą biudžetai buvo pradėti sudarinėti naudojant dalyvaujamojo biudžeto metodą. Proceso pionierius buvo Brazilijoje esantis Porto Alegre miestas, kurio savivaldybės rinkimus 1989 m. laimėjo Darbininkų partija (portug. k. (Partido dos Trabalhadores [PT])). Miestas buvo ant bankroto ribos, politinė sistema biurokratinė ir neefektyvi, kai kurie rajonai neturėjo net vandens tiekimo. Siekiant išspręsti šias problemas naujoji valdžia nusprendė pabandyti į miesto

valdymą įtraukti piliečius, tačiau pirmieji bandymai buvo nesėkmingi. Diskutuojant su gyventojais, kaip paskirstyti miesto biudžeto lėšas, buvo gautas ilgas reikalavimų sąrašas, kuriam išpildyti administracija paprasčiausiai neturėjo resursų. Nusivylę esama situacija bei išrinkta valdžia, piliečiai nebedalyvavo įtraukimo procese. Galiausiai buvo pasirinkta pritaikyti dalyvaujamojo biudžeto metodą. Piliečių tarpe buvo pradėta skleisti informacija apie tai, kas yra miesto biudžetas, iš kur gaunamos pajamos ir t.t. Gyventojai galėjo susirinkti atskirose grupėse, kuriose aptarę, jų manymu, svarbiausius prioritetus, išsirinkdavo atstovą, kuris juos gindavo dalyvaujamojo biudžeto taryboje. Eksperimentas buvo sėkmingas. Valdant piliečiams vis daugiau iš jų prisijungdavo prie dalyvaujamojo biudžeto, mieste buvo atidarytos naujos ligoninės ir mokyklos, išasfaltuotos gatvės, įvestas centralizuotas vandens tiekimas, pasikeitę prioritetai, privertė atsigręžti į silpniausiai besilaikančius žmones. Po 15 metų Darbininkų partijai praradus valdžią, naujoji politinė jėga nebedrįso riboti dalyvaujamojo biudžeto metodo, kadangi jis buvo jau taip giliai įsišaknijęs ir davė puikių rezultatų. (Sintomer, Herzberg, Roche, 2008)

Antrojo etapo metu, dalyvaujamas biudžetas pradėjo plisti Brazilijoje. Metodą, pritaikiusios pagal savo poreikius, pradėjo taikyti daugiau nei 130 šios šalies savivaldybių.

Trečiasis etapas - dalyvaujamojo biudžeto proceso plėtra po visą pasaulį. Įvertinusios sėkmingą metodo pritaikymą, jį perimti pradėjo ir kiti miestai bei savivaldybės, ypač iš Pietų Amerikos ir Europos. Pasaulio Bankas pradėjo aktyviai siūlyti dalyvujamąjį biudžetą įsivesti Afrikos valstybėms, kaip būdą stabdyti vyraujančiai korupcijai. Kaip teigia J. Lerner (2011), dalyvujamojo biudžeto pritaikymas kitose valstybėse nebuvo visiškai sklandus, kadangi iškilo problemų su vertimu ir pritaikymu. Dėl to, šalyse, kaip pvz. Vokietija, prie dalyvujamojo biudžeto sąvokos buvo priskirta, bet kuri veikla susijusi su gyventojų įtraukimu į biudžeto sudarymą, t.y. viešos valdžios ir piliečių konsultacijos, dialogai ir svarstymai, kur piliečiai taip ir negauna realios galimybės įtakoti biudžetą. Pilietinio dalyvavimo veikla, kuri veikė jau ilgą laiką, staiga tapo dalyvujamojo biudžeto procesu, nors ir neturėjo daug ko bendro su Porto Alegre modeliu. Todėl, šiame darbe naudojama dalyvujamojo biudžeto sąvoka, remiasi anksčiau darbe minėtais, Sintomer, Herzberg, Roche (2011) išskirtais, penkiais pagrindiniais dalyvujamojo biudžeto apibrėžimo kriterijais.

Dalyvaujamojo biudžeto paplitimą pasaulyje galime matyti, pateiktame 3 paveiksle:

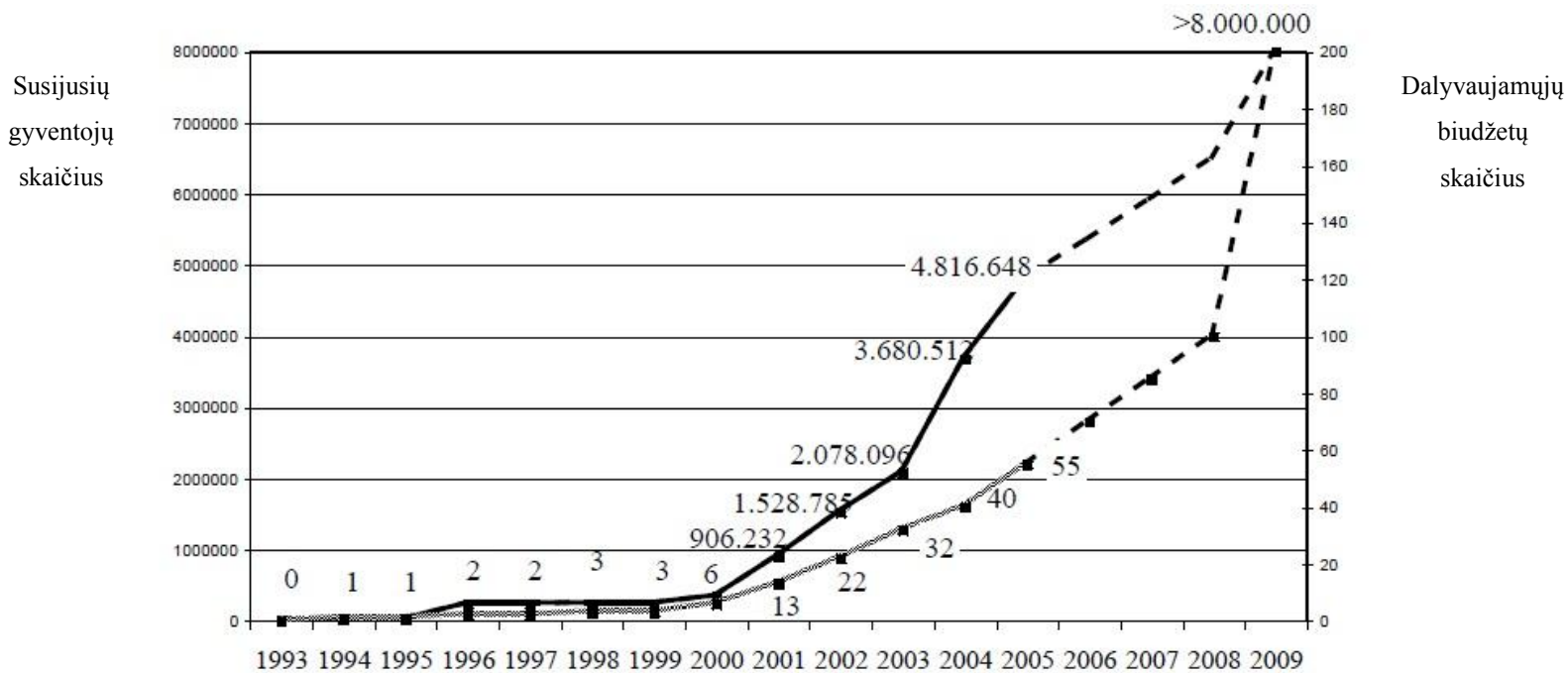

3 paveikslas: Dalyvaujamojo biudžeto paplitimas pasaulyje, 2009 m.

Šaltinis: Sintomer, Herzberg, Rocke (2011, p. 10)

Kaip teigia autoriai, kai kurių šalių pateikiami statistiniai duomenys apie dalyvaujamąjį biudžetą yra tikslūs, kai kur informacijos nepakanka ir kiekis turi būti prognozuojamas. Taip pat, vėl iškyla anksčiau minėta problema, kad ne visose šalyse naudojamas dalyvaujamas biudžetas atitinka savo sąvoką. Atsižvelgiant į šias priežastis Sintomer, Herzberg ir Rocke (2011) nurodo, kad pateikia gana konkrečius skaičius žemynuose, regionuose ir kai kuriose šalyse, tačiau taip pat pabrėžia, kad negalima teigti, jog paveiksle sužymėti visi dalyvaujantieji biudžetai veikė pasaulyje 2009 metų pabaigoje.

Kaip matome 3-ame paveiksle, 2009 metais dalyvujamųjų biudžetų skaičius pasaulyje siekė nuo 795 iki 1469. Didžiausia koncentracija vyrauja Pietų Amerikoje ir Europoje, atitinkamai 511 – 920 ir 174 – 296. Pastarąjį žemyną galime panagrinėti atidžiau. Dauguma dalyvujamųjų biudžetų egzistuoja Centrinėje, Šiaurės Europoje bei po truputį pradeda skverbtis į rytus. Populiariausios šio proceso šalys: Jungtinė Karalystė, Prancūzija, Vokietija, Ispanija, Portugalija ir Italija.

4. Paveikslas: Dalyvaujamųjų biudžetų ir susijusių gyventojų skaičius Europoje 1993-2009 m.

Šaltinis: Sintomer, Herzberg, Rocke (2011)

Kaip matome 4-ame paveiksle, pavaizduoti dalyvaujantieji biudžetai Europoje ir su jais susiję gyventojai, t.y. kiek gyventojų yra teritorijose, kur naudojamas dalyvaujamojo biudžeto metodas. Nors XX a. 10-as dešimtmetis šiuo aspektu buvo visiškai vangus, 2005 metais jau turime 55 dalyvaujamojo biudžeto atvejus. 2009 m sparčiai išaugus atvejų skaičiui Italijoje, o taip pat, ir Portugalijoje su Ispanija galime priskaičiuoti 200 dalyvaujamųjų biudžetų ir 8 milijonus susijusių piliečių bei pastebėti ryškią augimo tendenciją.

Apibendrinant poskyrį, galime teigti, kad dalyvaujamojo biudžeto metodas susiformavo Porto Alegre mieste ir po sėkmingos praktikos pasklido po Braziliją ir visą pasaulį. Dalyvaujamojo biudžeto pavyzdžių galime rasti beveik visuose žemynuose, tačiau labiausiai jie susikoncentravę Pietų Amerikoje ir Europoje, kur vien per dešimtmetį buvo pasiektas ne tik didžiulis progresas šioje srityje, bet ir matoma ryški ateities augimo tendencija.

2 DALYVAUJAMOJO BIUDŽETO FINANSINIS ASPEKTAS

Kaip išskiria, Cabannes (2004), analizuojant dalyvaujamuosius biudžetus galime išskirti keturis pagrindinius aspektus (dimensijas):

1. Dalyvaujamas aspektas - analizuojamas piliečių dalyvavimas biudžeto sudaryme t.y.: gyventojų dalyvavimo statistika, jų charakteristikos (amžius, lytis ir t.t.), naudojamos dalyvavimo formos (tiesioginės, atstovaujamosios, mišrios), dalyvaujamojo biudžeto procesas. Ir kiti panašūs klausimai.
2. Finansinis aspektas – klausimai susiję su dalyvaujamojo biudžeto resursais: proceso kaštai, biudžeto pajamos, finansavimas iš biudžeto, ekonominė nauda.
3. Teisinis aspektas – analizuojama koku lygiu dalyvaujamas biudžetas yra įtvirtintas teisės aktuose.
4. Teritorinis aspektas – analizuojamos investicijos į miesto ar savivaldybės infrastruktūrą. Jų nauda gyventojų gyvenimo lygiui.

Nagrinėjant dalyvaujamuosius biudžetus, moksliniai autoriai daugiausia tai daro iš dalyvaujamojo aspekto pusės. Kalbama apie sukuriamą piliečių dalyvavimo ir socialinio kapitalo naudą, o tuo tarpu viešųjų finansų valdymas, tarsi, užima antraplanį vaidmenį. Būtent todėl, šiame skyriuje dalyvaujamas biudžetas bus nagrinėjamas finansiniu aspektu.

2.1 Kaštai

Siekiant pradėti naudoti dalyvaujamojo biudžeto metodą, vienas iš pirminių uždavinių yra atlikti kaštų-naudos analizę. Organizuodama šį procesą savivaldybė neišvengiamai susiduria su tokiais poreikiais, kaip pvz. (Jungtinių Tautų Gyvenviečių programa (UN-HABITAT), 2004):

- Reikalingi savivaldybės darbuotojai, kurie būtų apmokyti įgyvendinti dalyvaujamąjį biudžetą.
- Susisiekimo priemonės savivaldybės darbuotojams kontaktuoti su gyventojais.
- Lėšų komunikacijos kanalui, kuriuo būtų galima dalintis turima informacija su piliečiais,
- Personalo, kuris atliktų techninę ir finansinę piliečių išrinktų prioritetų analizę.
- Jiems įgyvendinti būtinos savivaldybės lėšos, kurių nenumačius iš anksto gali iškilti rimtų sunkumų siekiant įgyvendinti dalyvaujamojo biudžeto procesą. Tuo tarpu, analizuojant galimą naudą, būtina, nepamiršti piliečių įnašo didinant socialinį kapitalą.

Svarbiausi veiksniai, nuo kurių priklauso patiriami kaštai, visų pirma, yra: kiek piliečių tikimasi įtraukti, kokia yra to regiono finansinė situacija. Kaip pavyzdį galime paimti Jungtinės Karalystės (JK) Bendruomenių ir vietinės valdžios departamento 2011 metais atliktą tyrimą, kurio metu buvo apklausti JK veikiančių dalyvaujamųjų biudžetų nariai. Jų buvo paprašyta, apytikriais skaičiavimais pateikti visus kaštus, susijusius su dalyvaujamojo biudžeto proceso sukūrimu ir palaikymu. Biudžetai buvo suskirstyti į dvi grupes: kaimynystės lygio dalyvaujamojo biudžeto veiklą ir vietinės valdžios lygio dalyvaujamojo biudžeto veiklą. Gauti atsakymai buvo sugrupuoti ir pateikiamos jų mažiausia ir didžiausia reikšmės taip suformuojant galimų kaštų ribas. Dalyvaujamojo biudžeto sukūrimo proceso rezultatai pateikiami 2-oje lentelėje.

2 lentelė: Dalyvaujamojo biudžeto proceso sukūrimo kaštai

	Kaimynystės lygio veikla			Vietinės valdžios lygio veikla		
	Atvejų skaičius	Ribos		Atvejų skaičius	Ribos	
		Maž.	Didž.		Maž.	Didž.
Reklama	4	£0	£2500	5	£0	£8000
Patalpų nuoma	4	£0	£0	5	£0	£650
Vertėjavimo kaštai	4	£0	£0	5	£0	£0
Apmokymai	4	£0	£0	5	£0	£1500
Kitos konsultacinės išlaidos	4	£0	£800	5	£0	£11000
Specialios įrangos pirkimas (pvz. e-balsavimo įranga)	4	£0	£0	5	£0	£32300
Kitos išlaidos	4	£0	£0	5	£0	£0
Iš viso	4	£0	£3300	5	£0	£51300
Populiacija	Iš viso 55589 (vidurkis: 13897)			Iš viso 933175 (vidurkis: 186635)		

Šaltinis: Jungtinės Karalystės Bendruomenių ir vietinės valdžios departamentas (2011, p. 185)

Kaip matome iš lentelės, kaštai kaimynystės lygio dalyvaujamojo biudžeto sukūrimui padengti svyravo nuo 0 iki 3300 svarų sterlingų, vietinės valdžios lygio – nuo 0 iki 51300 svarų sterlingų. Pastarosios ribos didžiausia suma susidarė todėl, kad vienu atveju vietinė valdžia investavo į elektroninio balsavimo įrangos pirkimą, ko pasekoje turėjo sutaupyti transportavimo kaštų.

Tuo tarpu, 3-oje lentelėje pateikiami duomenys apie dalyvaujamojo biudžeto proceso palaikymo kaštus per vienerius metus.

3 lentelė: Dalyvaujamojo biudžeto proceso palaikymo kaštai (per metus)

	Kaimynystės lygio veikla			Vietinės valdžios lygio veikla		
	Atvejų skaičius	Ribos		Atvejų skaičius	Ribos	
		Maž.	Didž.		Maž.	Didž.
Reklama	5	£265	£2000	3	£11000	£26911
Patalpų nuoma	5	£0	£1117	3	£2700	£8619
Vertėjavimo kaštai	5	£0	£0	3	£0	£100
Apmokymai	5	£0	£0	3	£0	£0
Kitos konsultacinės išlaidos	5	£0	£380	3	£0	£0
Specialios įrangos pirkimas (pvz. e-balsavimo įranga)	5	£0	£0	3	£0	£0
Kitos išlaidos	5	£0	£5544	3	£3000	£10750
Iš viso	5	£265	£9041	3	£16700	£46380
Populiacija	Iš viso 66746 (vidurkis: 13349)			Iš viso 452775 (vidurkis: 150925)		

Šaltinis: Jungtinės Karalystės Bendruomenių ir vietinės valdžios departamentas (2011, p. 186)

Kaimynystės lygio veiklos išlaidymas per metus siekia nuo 265 iki 9041 svarų, vietinės valdžios lygio – nuo 16700 iki 46380 svarų. Reikia pastebėti, kad šios išlaidos pagrįdė susideda iš patalpų nuomos, kitų išlaidų ir reklamos, į kurią įeina laikraščių ir lankstinukų leidimas, internetinio tinklalapio palaikymas ir t.t.

Lyginti skirtingų valstybių dalyvujamuosius biudžetus sudėtinga dėl besiskiriančių personalo, transporto, paslaugų kainų, taip pat, ir dėl skirtingų pačių biudžeto procesų. Kaip pavyzdį, vis vien, galime pateikti Porto Alegre miesto (gyventojų skaičius – 1,4 milijono) statistiką – per metus dalyvujamajam biudžetui išlaikyti skiriama apie 250000 JAV dolerių.

Apibendrinant poskyrį, galime teigti, dalyvujamojo biudžeto įdiegimo ir išlaidymo kaštų analizė yra labai svarbi šio proceso įdiegimo dalis. Savivaldybei būtina atlikti kaštų – naudos analizę ir įsitikinti, kad dalyvujamojo biudžeto procesas bus iš ties naudingas.

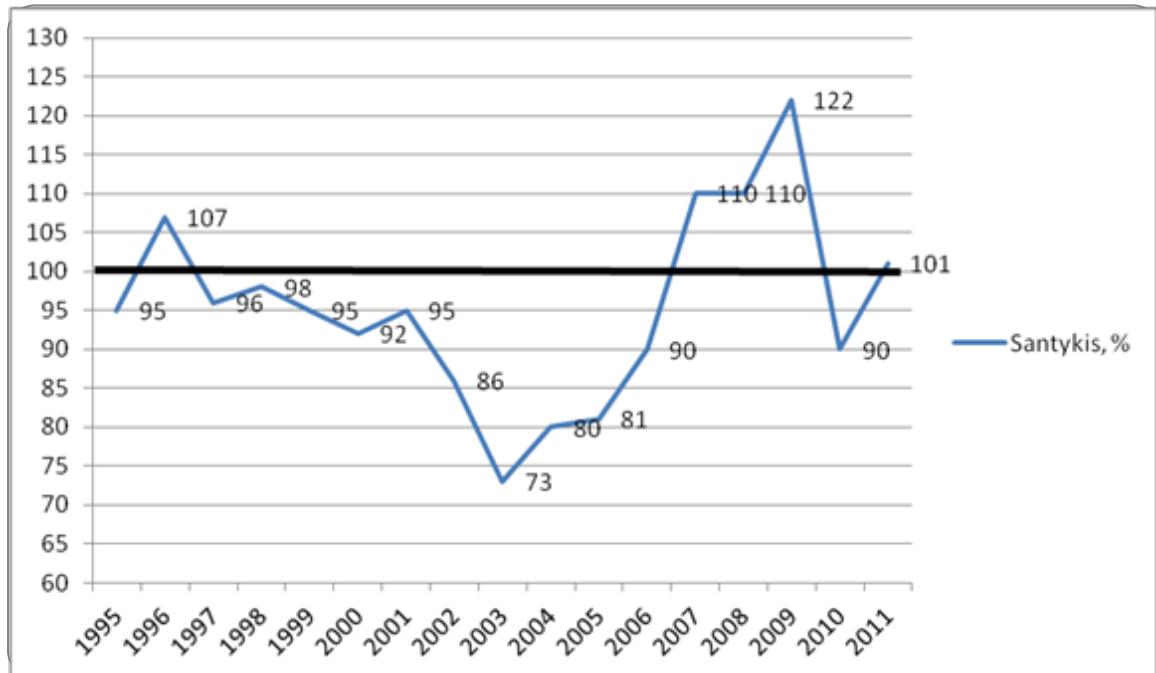
2.2 Pajamos

Vienas iš svarbiausių biudžeto formavimo klausimų yra iš kur ir kiek yra gaunama pajamų, kurios gali būti panaudotos programoms vykdyti. Kalbant apie dalyvaujimą biudžetą ir jo gana ryškia, paplitusia po visą pasaulį, metodų įvairovę, išskiriami tokie finansavimo metodai:

1. Gyventojų surenkamos lėšos. Dalyvaujamas biudžetas yra formuojamas iš gyventojų suneštų įnašų, kurios vėliau kaip ir tradiciniame dalyvaujamajame biudžete, yra paskirstomos gyventojų pasirinktam prioritetui finansuoti. Faktas, kad gyventojai patys suneša pajamas, garantuoja tokio biudžeto nepriklausomybę nuo vietinės valdžios. Iš vienos pusės, valdžia nebetenka paskutiniojo balso galimybės patvirtinti ar atmesti projektą ir taip lėšos investuojamos tikrai pagal gyventojų poreikius, tačiau naudojant šį metodą, prarandamas, dalyvaujamo biudžeto teorijoje akcentuojamas, ryšys tarp piliečių ir vietinės valdžios. Pasaulinėje praktikoje tai dažniausiai Europoje naudojamas metodas.
2. Privatus – viešas finansavimas. Dalis dalyvaujamo biudžeto lėšų yra skiriama privačių įmonių ar tarptautinių organizacijų. Šitoks dalyvavimas leidžia rėmėjui įgyti didžiulės įtakos dalyvaujamo biudžeto procese, kai tuo tarpu paprasti piliečiai, kurie lėšomis neprisidėjo, jau užima tik antraeilį vaidmenį (Sintomer ir kt., 2008).
3. Centrinės valdžios paskirtos lėšos. Centrinė valdžia savivaldybėse formuoja fondus, kurių paskirtis yra dalyvaujamesiems biudžetams finansuoti ir piliečių įtraukimui skatinti. Naudojantis šiuo metodu centrinė valdžia, taip pat, dažnai išskiria ir papildomas taisykles, kurių piliečiai turi paisyti dalyvajant biudžeto procese. (UN-HABITAT, 2004)
4. Finansavimas iš savivaldybės biudžeto. Pirmasis ir labiausiai naudojamas dalyvaujamo biudžeto finansavimo metodas, pradėtas naudoti Porto Alegre mieste. Jo esmė yra, kad savivaldybė surenka savo biudžeto pajamas, kurios dažniausiai atkeliauja iš dotacijų ir surenkamų mokesčių. Bei sudaro, vadinamąjį, investicinį biudžetą, kuriame sukauptos lėšos naudojamos projektams finansuoti. Piliečiams disponuoti dalyvaujamo biudžeto metu, būtent, ir suteikiama tam tikra dalis investicinio biudžeto lėšų, kuri gali svyruoti nuo 1% iki beveik 100%. Taip šis kiekis sudaro tam tikrą procentą nuo bendro savivaldybės biudžeto, pvz remiantis UN-HABITAT (2004) Brazilijoje dalyvaujamo biudžeto metu paskirstoma apie 2 – 10% bendro savivaldybės biudžeto. Kaip teigia Cabannes (2004), verda nuolatinės diskusijos ar galima tokį metodą, kurio metu svarstoma tik 1% investicinio biudžeto lėšų, iš tikrųjų, vadinti dalyvaujamo biudžetu. Vieni mano, kad tai yra itin svarbus dalyvaujamo biudžeto

procesas, kadangi tokiu būdu galima įgauti reikalingų įgūdžių ir paskui disponuojamas lėšas didinti, kiti – kad apie tokį „trupinių nuo stalo dalinimąsi“ neverta net šnekėti.

Dar viena, svarbi funkcija, susijusi su dalyvaujamojo biudžeto pajamomis yra tinkamas jų numatymas. 5-ame paveiksle matome atvaizduotą procentinį santykį tarp numatytų gauti ir realiai gautų pajamų Porto Alegre mieste 1995-2011 metais.

5 pav. Planuojamų gauti ir realiai gautų pajamų Porto Alegre mieste santykis %, 1995 – 2011m.

Šaltinis: Modifikuota autoriaus pagal Pasaulio bankas (2008)

Analizuojant Brazilijos atvejį, remiantis biudžeto pajamų prognozėmis yra atitinkamai planuojamos ir išlaidos. Taigi, kaip matome 5-ame paveiksle, nuo 1995 iki 2001 m. situacija buvo gana pastovi ir suplanuotos pajamos nedaug tesiskirdavo nuo realiai gautų. Sekantis laikotarpis būtų 2002 – 2006 m, kai matome nuosmukį žemyn. Savivaldybė netinkamai įvertino iš mokesčių surinktas pajamas ir esamą infliaciją. Todėl, neteisingos prognozės buvo perduotos ir dalyvaujamojo biudžetą besvarstantiems gyventojams, kurie susidarė klaidingų lūkesčių. Rezultate, savivaldybė ir pats dalyvaujamojo biudžeto procesas susilaukė stiprios nusivylusių piliečių kritikos. Kaip toliau matome iš paveikslo, vietinė valdžia ėmėsi priemonių, kad daugiau tai nebesikartotų ir 2007 – 2009 m. realiai gautos pajamos net viršijo prognozes.

Apibendrinami poskyrį galime išskirti, kad egzistuoja tokie dalyvaujamojo biudžeto pajamų surinkimo metodai: gyventojų surenkamos lėšos, privatus – viešas finansavimas, centrinės valdžios

paskirtos lėšos ir finansavimas iš savivaldybės biudžeto. Taip pat, reiktų pabrėžti dalyvaujamojo biudžeto pajamų numatymo ir surinkimo svarbą.

2.3 Išlaidos

Viena iš pagrindinių temų kalbant apie dalyvaujamąjį biudžetą – kur panaudojamos sukauptos pajamos. Dažniausiai, siekiant biudžeto paskirstymo teisingumo yra naudojamas prioritėtų metodas, kai kiekvienas piliečių pasiūlymas yra įvertinamas pasitelkiant tam tikrus kriterijus. Jų nusistatymas yra itin svarbus dalyvaujamojo biudžeto uždavinys. Kiekviena savivaldybė turi savo specifiką, todėl ir parinkti prioritetai yra skirtingi, kaip pvz: gyventojų skaičius teritorijoje, projektai susiję su pagrindinių komunalinių paslaugų teikimu, projektai susiję su tam tikra sritim (švietimas, transportas ir t.t.) ir kiti. (UN-HABITAT, 2004)

Sekantis skirstymo lygmuo yra skirtingų lyginamųjų svorių prioritetams suteikimas. Tarkime, viena savivaldybė sveikatos apsaugos prioritetą vertina taip pat kaip ir prioritetą transportui ir suteikia jiems abiemis vienodą lyginamąjį svorį. Tuo tarpu, kita savivaldybė sveikatos apsaugai suteikia dvigubai didesnę lyginamąjį svorį. Tai reiškia, kad tokiu atveju, antroje savivaldybėje, daug daugiau lėšų bus skiriama silpnajai sričiai – sveikatos apsaugai. Reikia pažymėti, kad tiek prioritetai, tiek jų lyginamieji svoriai nėra nekeičiami. Priešingai, bet kuriuo biudžeto proceso momentu, pasikeitus esamai situacijai, abu šie rodikliai yra pilnai modifikuojami, kas pabrėžia dalyvaujamojo biudžeto proceso gebėjimą prisitaikyti ir tobulėti. (UN-HABITAT, 2004).

Praktiškai, galime panagrinėti Porto Alegre pavyzdį. Svarbiausi išskirti šio miesto kriterijai pateikiami 4-oje lentelėje.

4 lentelė: Porto Alegre savivaldybės biudžeto paskirstymo kriterijai

Populiacija regione		Paslaugų ir infrastruktūros trūkumas		Sričių prioritetai	
Lyginamasis svoris - 2		Lyginamasis svoris - 4		Lyginamasis svoris - 5	
>90001	4 balai	>76%	4 balai	Pirmasis pr.	4 balai
45001 - 90000	3 balai	51 – 75,99%	3 balai	Antrasis pr.	3 balai
25001 - 45000	2 balai	15 – 50,99%	2 balai	Trečiasis pr.	2 balai
<25000	1 balas	0.01 – 14.99%	1 balas	Ketvirtasis pr.	1 balas

Šaltinis: Porto Alegre savivaldybė

Kaip matome, trys pagrindiniai Porto Alegre savivaldybės pasirinkti kriterijai yra: regiono populiacija, paslaugų ir infrastruktūros trūkumas ir sričių prioritetai. Su atitinkamais lyginamaisiais svoriais 2, 4 ir 5. Trečioje skiltyje surašyti, bet neįvardinti sričių prioritetai. Savivaldybė suformuluoja jų sąrašą (5 lentelė). Ir kiekvienas regionas, piliečių diskusijų metu, išsirenka būtent jam svarbiausius prioritetus.

5 lentelė: Porto Alegre regionų prioritetų pasirinkimas 2007 – 2010 metais

Sričių prioritetai	2007 metai	2008 metai	2009 metai	2010 metai
Namų ūkis	1	1	1	1
Švietimas	2	2	2	2
Socialinė parama	3	3	3	3
Kelio danga	4		4	
Sveikatos apsauga		4		4
Ekonominė plėtra				
Sanitarija				
Sportas ir poilsis				
Rekreacinės zonos				
Apšvietimas				
Transportas				
Aplinkos apsauga				
Jaunimo programos				

Šaltinis: Porto Alegre savivaldybė

Savivaldybė apibendrinusi ir susumavusi regionų pasirinkimų rezultatus, pateikia bendrą pagrindinių prioritetų sąrašą. Kaip matome 2007 – 2010 metais regionų pirmieji pasirinkimai buvo beveik identiškai svarbiausiu laikomas – namų ūkis. Brazilijoje gyvena daug nepasiturinčių gyventojų bei egzistuoja daugybė lūšnyų kvartalų, todėl nenuostabu, kad vargingiausi piliečiai, būtent suinteresuoti šiuo prioritetu. Panašiais argumentais galime apibūdinti ir sekančius du pasirinkimus: antroje vietoje – švietimo plėtojimą ir trečioje – socialinę paramą. Ketvirtoje vietoje matome besikeičiančius poreikius tarp geresnės kelio dangos ir sveikatos apsaugos.

Biudžeto lėšų paskirstymą galime trumpai pailustruoti praktiniu pavyzdžiu. Kaip jau minėta kiekvienas regionas vertina esamas alternatyvas ir suteikia joms tam tikrą taškų kiekį. Taigi, pavyzdžiui, turime alternatyvą – rekreacinės zonos. Iš viso bendro galimų taškų kiekio – 5400, iš regionų ji surinko 360 taškų. Tai reiškia, kad regionams rekreacinių zonų kūrimui iš dalyvaujamojo biudžeto bus skirta $360/5400=6,67\%$ visų biudžeto pajamų. Toliau šios pajamos paskirstomos po regionus. Remdamiesi N Porto Alegre kriterijų lentele, sumodeliuokime regioną, kuris turi: nuo 25000 iki 45000 gyventojų, infrastruktūros trūkumo lygis siekia nuo 15 iki 50,99% ir šis regionas sričių prioritetų lentelėje, pasirinko rekreacinių zonų prioritetą – ketvirtuoju numeriu. Turėdami visus narius galime sudėti juos į vieną formulę:

gyventojų skaičius * lyginamasis svoris + infrastruktūros trūkumas * svoris + srities prioritetas * svoris
= regiono balas

$$2*2+3*4+1*5= 4+12+5=21$$

Tai reiškia, kad iš, tarp aukščiau minėtų 360 taškų, kuriuos bendrai surinko rekreacinių zonų alternatyva, 21 tašką jai davė, būtent, mūsų regionas. Ir galiausiai jam už šį prioritetą bus skirta: $21/360*100\%=5.83\%$ visų lėšų skirtų šiai alternatyvai arba $0,0667*0,0583*100\% = 0.39\%$ visų dalyvaujamojo biudžeto lėšų. (K. Jinbaek, 2007)

Apibendrinami galime teigti, kad vienas iš dažniausiai naudojamų dalyvaujamojo biudžeto lėšų paskirstymo metodų yra kriterijų metodas – kai regionų pagalba yra identifikuojami svarbiausi prioritetai ir pasitelkus matematinius apskaičiavimus jiems suteikiamas atitinkamas finansavimas.

2.4 Ekonominė nauda

Vienas iš pagrindinių klausimų kurį dalyvaujamojo biudžeto teoretikams kelia ekonomistai yra: Kokia, vis dėl to, yra šio metodo grąža? Teoriškai įmanoma įvertinti dalyvaujamojo biudžeto naudą palyginus su įprastais biudžeto metodais, tačiau išskaičiuoti tokio projekto ekonominę naudą yra labai sunku, ypač, kai kiekvieną pilietį jis veikia skirtingai (Amerikos plėtros bankas, 2005). Ir nors visų ekonominių pokyčių atskleisti ir nepavyks, pasiremami keliais metodais galime apžvelgti dalyvaujamojo biudžeto įtaką Porto Alegre.

Įvertindami savivaldybės statistinių rodiklių pokytį. Nuo 1989 m., pradėjus veikti dalyvaujamojo biudžeto sistemai, iki 1996 m. buvo pasiekti tokie rezultatai (UN-HABITAT, 2004):

- Vandentiekį turinčių namų skaičius išaugo nuo 80 iki 98%.
- Gyvenamųjų namų statybos mastai, prieš 1989 m, nuo vidutiniškai 493 per metus, dalyvaujamojo biudžeto laikotarpiu išaugo iki vidutiniškai 1000 per metus.
- Mokyklose besimokančių vaikų skaičius padvigubėjo.
- Kiekvienais metais buvo sutvarkyta 30 kilometrų savivaldybės teritorijoje esančių kelių ir šaligatvių.
- 50% išaugo biudžeto pajamos iš surenkamų mokesčių dėl padidėjusio proceso skaidrumo.
- Finansavimas sveikatos apsaugai išaugo nuo 10 iki 18% visų savivaldybės išlaidų sumos.

Siekiant gilesnės analizės, galime išnagrinėti mokslinių autorių darbus šioje srityje. Kaip jau darbe buvo minėta anksčiau, dalyvaujamojo biudžeto analizė iš finansinės perspektyvos nėra labai populiaru mokslinių darbų tema, todėl išskirti galėtume tik Zamboni (2007) bei Baiocchi kartu su Heller, Chaudhuri, Silva (2006).

Baiocchi ir kt. (2006) pasirinko analizuoti dalyvaujamojo biudžeto naudą dviem metodais:

1. Buvo išrinktos 10 Brazilijos savivaldybių, iš kurių 5-iose vyko dalyvaujamojo biudžeto procesas ir 5-iose, kur jo nebuvo. Šios savivaldybės buvo padalintos į poras, pagal jų geografinius, demografinius ir finansinius panašumus, bei palyginti susidarę skirtumai tarp jų.
2. Visos 5403 Brazilijos savivaldybės buvo padalintos į dvi grupes: įsivedusios dalyvaujamąjį biudžetą (103) ir neįsivedusios (5300). Jos, paskui, buvo įvertintos remiantis nusistatytais kriterijais: viešieji finansai, viešosios paslaugos, žmonių gyvenimo standartai, augimas ir nelygybė, kurie, taip pat, buvo išskaidyti į subkriterijus.

Kaip teigia, Baiocchi ir kt. (2006) šie du metodai buvo pasirinkti todėl, kad buvo būtini informacijos surinkimui ir analizavimui. Paprasti, statistiniai modeliai, anot autorių, nepajėgia tinkamai ištirti pilietinės visuomenės ir jos įtakos ekonomikai. Gauti tyrimo rezultatai teigė, kad dalyvaujantieji biudžetai:

- 6 procentiniais punktais padidino išlaidas sveikatos apsaugai.
- 33% padidėjo gyventojų prijungimas prie vandentiekio sistemos.
- Skurdo lygis bendrai buvo sumažintas 14%, o vaikų skurdo lygis – 17%.
- 0,05% sumažėjo Gini koeficiento reikšmė, nurodanti pajamų tarp namų ūkių paskirstymo nelygumus.
- Išplėtotas elektros energijos tinklas ir pagerintos sanitarinės sąlygos.

Tuo tarpu, Zamboni (2007) pasirinko šiek tiek kitokį analizavimo metodą. Panašiai kaip ir Baiocchi su kt., autorius iš Brazilijos audituotų apygardų sąrašo, išskyrė dešimt, kuriose veikia dalyvaujamas biudžetas ir dešimt, kuriose ne. Jas sugrupavo į poras pagal bendrus požymius ir palygino remdamasis audito duomenimis apie toje apygardoje esantį biudžeto proceso pažeidimų kiekį. Zamboni (2007) teigia, kad, būtent, šie pažeidimai padeda atskleisti vietinės valdžios ir dalyvaujamojo biudžeto atstovų darbo bei suteikiamų paslaugų kokybę. Taip pat, autorius savo analizėje naudojami surenkamų pajamų ir išlaidų viešajam kapitalui statistika. 6-oje lentelėje, matome Zamboni pažeidimų tyrimo rezultatus.

6 lentelė: Pažeidimų tyrimo rezultatai

Apygarda	Pažeidimų skaičius	Pažeidimų suma R\$ (Brazilijos realais, mln.)	Pažeidimų rimtumas	Pažeidimai tenkantys valstybės tarnautojams (100)
Caieiras *	23	6,88	52	2,52
Matao	14	2,32	31	0,93
Ilha Soteira*	5	3,54	16	0,44
Ilha Bela	11	9,34	27	1,65
Corrente*	7	16,88	15	4
Orindiuva	13	24,82	46	8,28
Sumare*	0	0	0	0
Sta D'oste	29	2,12	91	1,05
Caetano*	19	3,73	62	0,73
Vasconcelos	28	2,79	83	3,54
Avare*	29	5,61	72	1,81
Itapira	46	3,74	156	2,52
Nilopolis*	76	5,71	255	2,14
Teresopolis	38	3,5	90	1,07
Armacao*	18	12,77	40	1,59
Pinheiral	20	6,33	63	2,9
Barbacena*	26	4,1	72	1,38

Itabira	27	1	80	1,35
Oeste*	38	5,37	90	6,22
Cerejeiras	2	4,63	108	6,71

Šaltinis: Modifikuota autoriaus pagal Zamboni (2007)

Zamboni (2007) lentelėje pateikia savo analizuojamas apygardų poras (nuspalvintos skirtingomis spalvomis; * - reiškia, kad naudojamas dalyvaujamojo biudžeto metodas.). Antroje skiltyje, matome atvaizduotą apygardos pažeidimų skaičių, trečioje – Brazilijos realiais įvertintas pažeidimų sumas. Toliau esančią pažeidimų rimtumo sąvoką mokslininkas apibrėžia taip: priklausomai nuo pažeidimo masto egzistuoja skirtingi jų lygmenys, kurių šiame tyrime išskiriama šeši. Tai reiškia, kad kiekvienas pažeidimas yra įvertinamas skalėje nuo 1 iki 6, kur 1 reiškia smulkiausią, o 6 – sunkiausią pažeidimą. Pažeidimų rimtumo reikšmę, būtent, ir sudaro, kiekvienas apygardos pažeidimas įvertintas pagal minėtą lyginamąjį svorį.

Zamboni (2006) gauti tyrimo, rezultatai:

- Vertinant pažeidimų skaičių ir pažeidimų rimtumą, 7 porose geresni yra dalyvaujamąjį biudžetą vykdančių apygardų rezultatai.
- Vertinant pinigine pažeidimų sumą, situacija apsiverčia, ir šį kartą 7 porose yra geresnės apygardos, kurios dalyvaujamojo biudžeto metodo nenaudoja.
- Atsižvelgiant į Zamboni (2006) naudotą surenkamų pajamų statistiką, jis teigia, kad dalyvaujamojo biudžeto metu, išauga į biudžetą surenkamų mokesčių kiekis, ypač, iš mokesčių srities.

Apibendrinant poskyrį, galime teigti, kad teoriškai įmanoma įvertinti dalyvaujamojo biudžeto naudą palyginus su įprastais biudžeto metodais, tačiau išskaičiuoti tokio projekto ekonominę naudą yra labai sunku ir tada tenka remtis statistinių rodiklių arba mokslinių autorių sukurtų modelių analize.

3 PILIEČIŲ ĮTRAUKIMO Į BIUDŽETO PROCESĄ IR DALYVAUJAMOJO BIUDŽETO SITUACIJOS LIETUVOS SAVIVALDYBĖSE TYRIMAS

3.1 Tyrimo prielaidos

1989 – 1991 m. laikotarpiu lietuviai itin palaikė savo valdžią, šiuo laikotarpiu pasitikėjimas valdžios institucijomis buvo kaip niekad didelis. Taigi, kodėl pilietinis palaikymas Lietuvoje išgyvena sunkius laikus? Visuomenės nuomonės ir rinkos tyrimų centro „Vilmorus“ duomenimis 2012 m. gruodžio mėn. Lietuvoje vyriausybę pasitikėjo tik 20,5% gyventojų; seimu – 11,5%; politinėmis partijomis – 6,4%; savivaldybėmis – 29,2%. Prarandamas abipusis ryšys tarp valdžios ir piliečių. Kaip teigia V. Gaidys (2011): „reikėtų grįžti prie ekonominių rodiklių. Žmonės negali susitaupyti, tvyro nerimas dėl ateities, bedarbystės. Tai suformuoja nepasitikėjimą. Tačiau reikia suprasti, kad valdžia neatneš atlyginimų, patiems reikia kažką daryti.“ Didesnis gyventojų įsitraukimas į sprendimų priėmimo procesą, dalyvaujamojo biudžeto sudarymas galėtų būti viena iš susidariusių problemų išeičių.

2011 m. spalio 11 d. Europos Taryba pradėjo Europos Sąjungos (ES) šalių – narių anketinę apklausą tema: “Centrinės valdžios ir savivaldybių rolė dalyvaujajame biudžete vietos lygmeniu“. Lietuvos valstybė, taip pat, buvo viena iš respondenčių atsakinėjusių į apklausos klausimus:

- Valstybinis ir vietinis dalyvaujamojo biudžeto teisinis reguliavimas
 - Specifiniai įstatymai ir reguliavimai
 - Dalyvaujamojo biudžeto teisės aktų turinys
- Veikla dalyvaujamojo biudžeto procese.
 - Specifiniai įrankiai skatinti dalyvaujamojo biudžeto procesą
 - Vietos valdžios įsipareigojimai, grįžtamasis ryšys, išklausus piliečių nuomonę.
- Dalyvaujamojo biudžeto vertinimas
 - Kaip šalių-narių valdžia vertina dalyvaujamojo biudžeto metodą?
 - Koks prioritetas yra suteiktas dalyvaujamojo biudžeto proceso vystymui?
- Kokių priemonių buvo imtasi siekiant pagerinti piliečių dalyvavimą biudžeto procese?
 - Tobulinti dabartinius teisės aktus, siekiant skatinti dalyvaujamąjį biudžetą.
 - Kokie veiksmai yra numatyti ir kokie jau atliekami?
- Šalys neturinčios valstybinio ar savivaldybių teisės aktų reglamentuojančių dalyvaujamąjį biudžetą. Priežastys?

- Vykstančios iniciatyvos.
- Iniciatyva buvo išbandyta, bet nebuvo sėkminga.
- Dalyvaujamas biudžetas nėra laikomas svarbiu projektu.
- Tai ne centrinės valdžios kompetencija.
- Vietinė valdžia dabar sprendžia šią problemą.
- Apie tai dar nepagalvota.

Lietuvos pateikti atsakymai: šalis neturi nei nacionalinių, nei regioninių teisės aktų reglamentuojančių dalyvaujamąjį biudžetą ir suteikia šiam procesui žemą prioritetą. Be to, pažymima, kad dalyvaujamas biudžetas yra vietinės, o ne nacionalinės valdžios kompetencija. Galime daryti išvadą, kad dalyvaujamojo biudžeto metodas Lietuvoje yra tinkamai neįvertintas.

Kita vertus, atsakydami į klausimą apie specifinius įrankius skatinti dalyvaujamojo biudžeto procesą, kiti respondentai nurodė tokius kaip: biudžetų projektų paskelbimas internete, vieši susitikimai, nuomonių apklausos, e-demokratijos vystymas. Šios priemonės, skatinant piliečių dalyvavimą, taikomos ir Lietuvoje, kaip pvz. Finansų ministerijos internete skelbiamas projektas – „Sudaryk savo biudžetą“, kuris yra gera iniciatyva, bet turėtų būti patobulintas, pirmiausia, kad pilnai atskleistų visas biudžeto pajamas ir išlaidas, ar Lietuvos savivaldybių naudojamus, aukščiau minėtus, įrankius: viešas biudžeto paskelbimas, e-demokratija ir t.t. Žvelgiant iš teisinės pusės Lietuvoje, šiuo metu galioja Europos vietos savivaldos chartija, LR Vietos savivaldos įstatymas, LR Peticijų įstatymas, reglamentuojantys piliečių dalyvavimo procesą. Taigi, remiantis šia informacija, galime formuluoti teiginius, kad:

- Savivaldybėse aktyviai veikia piliečių įtraukimo į sprendimų priėmimą procesas.
- Lietuvoje, savivaldybių lygmeniu, yra susiformavę pamatai, dalyvaujamojo biudžeto proceso įdiegimui ir tolimesniam vystymui, tačiau reikia pasiryžti siekti šio tikslo.

Juos ekspertinio vertinimo metu, bus siekiama patvirtinti arba paneigti.

3.2 Tyrimo metodika ir organizavimas

Tyrimo tikslas. Įvertinus piliečių dalyvavimą sudarant biudžetą Lietuvoje, išnagrinėti savivaldybių ekspertų požiūrį į šį procesą.

Tyrimo problema. Koks yra Lietuvos savivaldybių ekspertų požiūris į piliečių dalyvavimą sudarant biudžetą?

Uždaviniai:

- Išnagrinėti dabartinę piliečių dalyvavimo, sudarant biudžetą, situaciją Lietuvos savivaldybėse.
- Atskleisti Lietuvos savivaldybių ekspertų požiūrį į šį procesą.
- Įvertinti piliečių dalyvavimo biudžeto sudaryme plėtros ir dalyvaujamojo biudžeto įdiegimo galimybes.

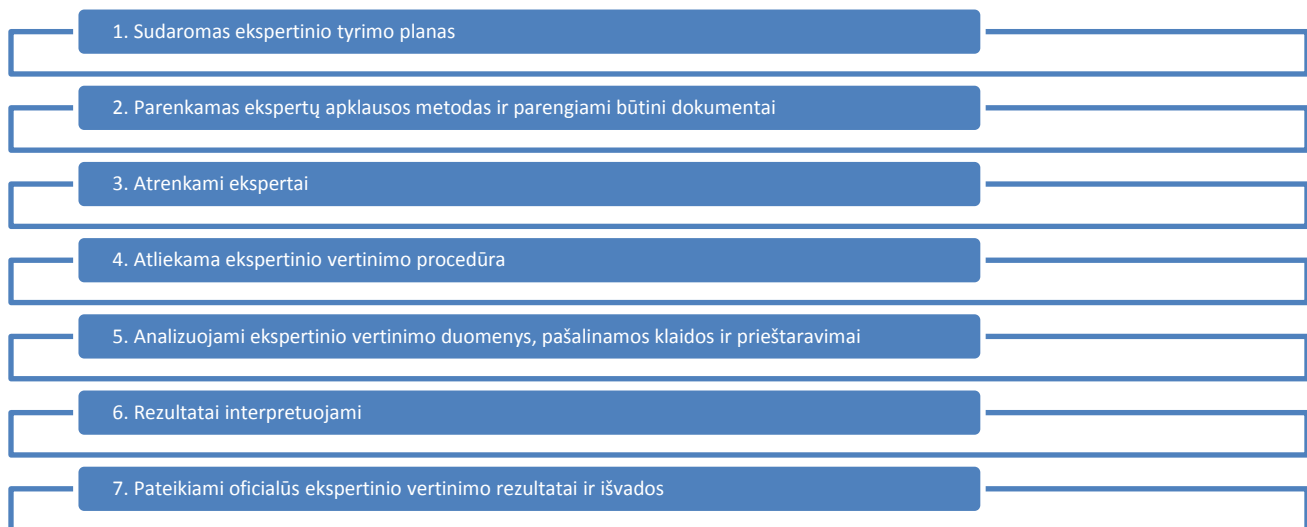
Tyrimo objektas. Savivaldybių ekspertų požiūris

Ekspertinio vertinimo būtinumo pagrindimas. Lietuvoje dauguma piliečių nėra susipažinę su dalyvaujamojo biudžeto sąvoka, todėl, visų pirma, remiantis ekspertų vertinimu bus siekiama įvertinti piliečių įtraukimo į biudžeto sudarymą tikrąją situaciją savivaldybėse, bei ekspertų požiūrį apie tokio biudžeto privalumus ir trūkumus Lietuvoje.

Tyrimo laikas. 2012 lapkričio 17 d. – 2012 lapkričio 31 d.

Tyrimo metodas.

Tyrimas bus atliekamas naudojant ekspertinio vertinimo metodiką. *Ekspertinis vertinimas suprantamas, kaip apibendrinta ekspertų grupės nuomonė, kurios gavimui pritaikomos specialistų-ekspertų žinios, patirtis ir intuicija. Ekspertinio vertinimo metodas – tai procedūra, leidžianti suderinti atskirų ekspertų nuomones ir suformuoti bendrą sprendimą. Ekspertinis vertinimas dažniausiai taikomas kokios tai problemos, proceso ar reiškinių, tyrimui, reikalaujančiam specialių žinių ir gebėjimų, tyrimo rezultatus pateikiant motyvuotose išvadose ar rekomendacijose* (Rudzkienė, 2008, p. 57). Pagal Rudzkienę (2008) ekspertinis vertinimas atliekamas vadovaujantis septyniais žingsniais, 6 paveikslas:

6. paveikslas Ekspertinio tyrimo etapai

Šaltinis: Sudaryta pagal V. Rudzkienė, 2008, p. 72

Remiantis šiais etapais, ekspertinio tyrimo planas, kuris apima tyrimo tikslą, problemą, uždavinius ir t.t. jau atskleistas darbe, anksčiau.

Sekantis svarbus žingsnis - ekspertinio vertinimo metodo parinkimas. „Priklausomai nuo reikalavimų, keliamų gaunamai informacijai, ekspertų vertinimai gali būti įvairios formos – nuo profesionalių interviu arba nuo neakivaizdinės individualios apklausos anonimine anketa iki atviros grupinės šių asmenų diskusijos tyrimo problemą nagrinėjamaiais klausimais.“ (Tidikis, 2003, p. 515) Klasifikuodamas ekspertinio vertinimo metodus, Tidikis (2003) išskiria tokias grupes kaip: akivaizdūs ir neakivaizdūs metodai, vienkartiniai ir daugkartiniai metodai, individualūs ir grupiniai metodai. Rudzkienė (2008), savo ruožtu, metodus išskiria į pasyvius ir aktyvius, kurie dar skaidomi į individualius ir grupinius. Neskaitant skirstymo, patys metodai, kuriuos išskiria autoriai, yra labai panašūs, pvz. Rudzkienė (2008) pateikia stebėjimo, „Mąstymo balsu“ analizės, paskaitos, interviu, tikimybinis (apklausos), porinio suliginimo, tiesioginio prioritetų vertinimo, diskusijų, smegenų šturmo, delfi, teismo ir scenarijų metodus.

Šiame darbe, ekspertinis vertinimas bus atliktas remiantis tikimybinio (apklausos) metodu – apklausiant ekspertus anketavimo būdu. Jį taikant, per trumpą laiką ir su nedidelėmis lėšų sąnaudomis galima apklausti tiriamos populiacijos reprezentatyvios imties elementus, taip pat, remiantis apklausos metodu, lengva atlikti surinktų duomenų analizę (Rudzkienė, 2005).

Remiantis literatūros analize, anketą parengė šio darbo autorius (žr. 1 priedą). Ją sudarant buvo naudojama:

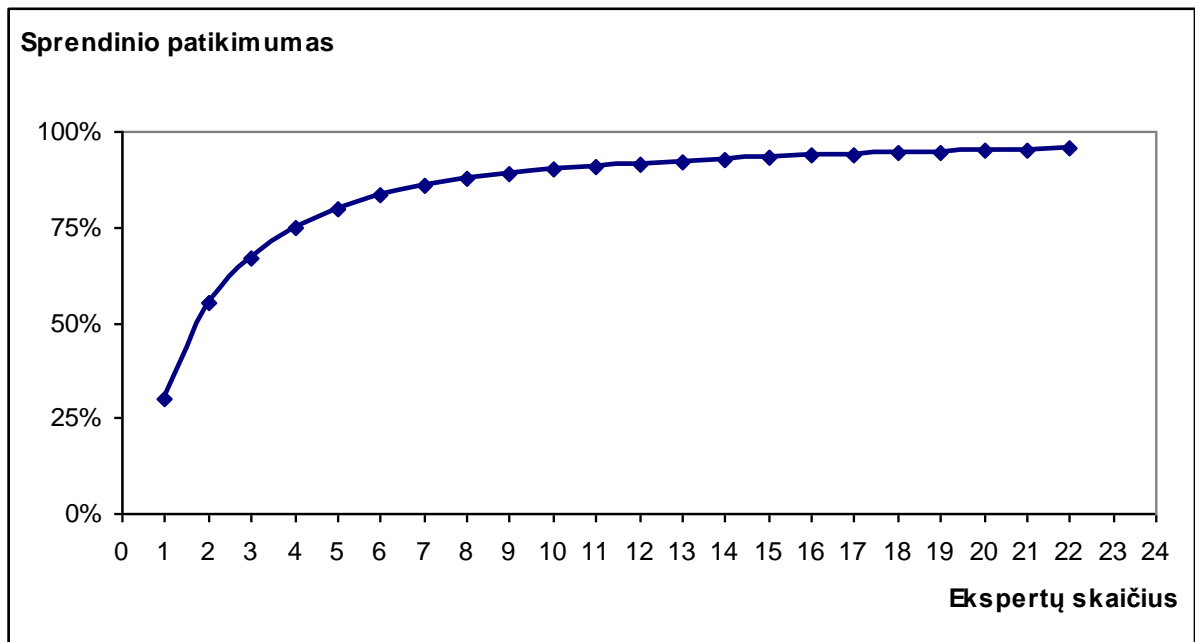
- Suminė (Likert) skalė, kurią 1932 m. sukūrė R. Likertas. Kaip teigia T. Bilevičienė (2011), ši skalė įvertina tokias nuomonės reikšmes kaip „visai sutinku“ ir „visai nesutinku“ su atitinkamomis skaitinės reikšmės nuo 5 iki 1. Pagal šią skalę respondentai išreiškia savo požiūrį į pateiktus teiginius pasirinkdami vieną iš jiems pateiktų skalės reikšmių. Tai leidžia sudėti atsakymų taškus ir gauti bendrus (suminius) taškus.
- Rangavimas – „procedūra tiriamų objektų reikšmei nustatyti juos sureguliuojant. Rangas – vertinamo objekto rodiklis grupėje kitų objektų, turinčių esminių savybių. Suskaičiuojami kiekvieno objekto rangai – visų ekspertų vertinimų suma. Aukščiausias rangas suteikiamas objektui, kurio rangų suma yra mažiausia, o žemiausias rangas – objektui, kurio gautų rangų suma yra didžiausia.“ (Tidikis, 2003, p. 524)

Anketa sudaryta iš 13 klausimų, kurių pasiskirstymas atsispindi 7-oje lentelėje:

7 lentelė: Tyrimo uždaviniai ir jiems atitinkami anketos klausimai

Uždaviniai	Anketos klausimai
1. Išnagrinėti dabartinę piliečių dalyvavimo, sudarant biudžetą, situaciją Lietuvos savivaldybėse.	1, 2, 3, 4, 5
2. Atskleisti Lietuvos savivaldybių ekspertų požiūrį į šį procesą.	6, 7, 8
3. Įvertinti piliečių dalyvavimo biudžeto sudaryme plėtos ir dalyvaujamojo biudžeto įdiegimo galimybes.	9, 10
4. Išsiaiškinti ekspertų kompetenciją	11, 12, 13

Sekantis etapas – ekspertų atranka. „Ekspertų vertinimo metodo patikimumas priklauso nuo ekspertų parinkimo. Jie privalo būti kompetentingi asmenys, turintys specialios patirties ir išmanantys tiesiogiai su ekspertizės objektu susijusią sritį.“ (Tidikis, 2003, p. 517) Pasirinkus apklausiamus ekspertus, kitas svarbus sprendimas yra jų kiekis. Kaip teigia Rudzkienė (2008) agreguotų sprendimų patikimumą ir ekspertų skaičių sieja greitai gėstantis netiesinis ryšys, 7 paveikslas.

7 pav. Ekspertų skaičiaus įtaka vertinimo patikimumui

Šaltinis: Rudzkienė V., 2008, p. 75

Kaip matome iš paveikslo, pradedant 9-10 apklausiamu ekspertu, sprendimo patikimumas auga labai nežymiai. „Tais atvejais, kai 5-9 ekspertų grupės tikslumas yra nepakankamas, tikslinga ne didinti ekspertų grupę, o kelti ekspertų kompetenciją.“ (Rudzkienė, 2008, p. 75)

Šiame darbe, ekspertais buvo pasirinkti Lietuvos savivaldybių tarybų biudžeto komiteto nariai. Siekiant atrinkti kompetentingus ekspertus, buvo iškelti tokie reikalavimai: ne mažesnis nei aukštasis išsilavinimas, ne trumpesnė nei 5 metų patirtis dirbant savivaldybės tarnyboje ir darbas savivaldybių tarybų biudžeto komitete. Atsižvelgiant į šiuos kriterijus ir prognozuojant, kad pasirinktu anketų perdavimo ekspertams metodu (siuntimas elektroniniu paštu (el. paštu)) grįžtamasis ryšys nebus didelis, buvo nuspręsta bandyti apklausti visus savivaldybių tarybų biudžeto komiteto narius. El. paštu, savivaldybių internetiniuose tinklalapiuose nurodytais adresais, buvo išsiųsti 247 laišakai su anketomis. 23 laišakai dėl techninių kliūčių, kaip pvz. neveikiantis el. pašto adresas, pristatyti nebuvo. Per pirmąją tyrimo savaitę sulaukta 30 atsakymų. Jai pasibaigus, neatsakiusiems ekspertams, anketa buvo išsiųsta pakartotinai. Tyrimo pabaigoje gauti atsakymai iš 41 eksperto. Išanalizavus ekspertinio vertinimo duomenis, bei pašalinus prieštaravimus, nustatytus kompetencijos kriterijus atitiko 17 ekspertų pateikti atsakymai.

Sekantis žingsnis – ekspertų nuomonės suderinamumo tikrinimas. Ekspertinis vertinimas remiasi prielaida, jog bendras sprendimas gali būti priimtas tik esant ekspertų nuomonių suderinamumui, todėl atidžiai išnagrinėjus pateiktą informaciją iš ekspertų grupės turėtų būti pašalinami atsitiktinai patekę ar nekvalifikuoti ekspertai, bei tie, kurių nuomonės skiriasi nuo daugumos. Apibrėžus galutinę ekspertų grupę, skaičiuojamas jų nuomonių suderinamumas, kai ekspertų yra tik du, tikrinimas atliekamas remiantis ranginės koreliacijos koeficientų skaičiavimais, kai daugiau negu du – konkordacijos koeficientų. (Rudzkienė, 2008) „Taikant konkordacijos koeficientus būtina įvertinti, kad šiuo atveju ekspertų vertinimo suderinamumas yra tik statistinis. Jis reiškia, kad atmetama hipotezė, teigianti, kad rangų pagrindu gautos ekspertų nuomonės yra nepriklausomos ir turi tolygų skirstinį.“ (Rudzkienė, 2008, p. 76)

Vertinimų derėjimas tarpusavyje yra tikrinamas remiantis ranginiais klausimais. Atliktoje apklausoje, tokių klausimų yra du. Atsižvelgiant kokią nuomonę respondentai pateikė šeštame klausime, jų prašoma, atitinkamai, atsakyti į ranginius septintą arba aštuntą klausimus. Tarp 17-os kompetencijos kriterijus atitikusių ekspertų, nė vienas nepasirinko atsakyti į aštuntą klausimą, todėl nuomonių suderinamumas bus skaičiuojamas pagal septinto klausimo rezultatus. Pirmiausia yra suformuluojamos hipotezės:

H_0 : ekspertų vertinimai prieštaringi (t.y. konkordancijos koeficientas lygus nuliui);

H_A : ekspertų vertinimai panašūs (t.y. konkordancijos koeficientas nelygus nuliui).

Tada, remiantis gautais septinto klausimo rezultatais suformuojama bendra rangų lentelė ir atliekami skaičiavimai (žr. 2 priedą). Pirmiausia, apskaičiuojami rangų sumų vidurkiai, žr. (1) formulę (Rudzkienė, 2008, p. 77):

$$a=0,5m(k+1); \quad (1)$$

Čia: a – rangų sumų vidurkis

k – alternatyvų skaičius

m – ekspertų skaičius

Toliau skaičiuojame, nuokrypio nuo rangų vidurkio kvadratus ir jų sumą, pagal (2) formulę (Rudzkienė, 2008, p. 77):

$$S^2 = \sum_{j=1}^k (\sum_{i=1}^m x_{ij} - a)^2 \quad (2)$$

Čia: S^2 – nuokrypių kvadratų suma

m – ekspertų skaičius

x – rangų suma

a – rangų sumų vidurkis

Konkordancijos koeficientas kinta nuo 0 iki 1, kur 0 reiškia visišką nesuderinamumą, o 1- pilną suderinamumą. Taip pat, jis skaičiuojamas skirtingai, priklausomai nuo to, ar ekspertams buvo leidžiama objektus vertinti sutampančiais rangais ar ne. Šiame darbe, atsakinėjant į septintąjį klausimą, buvo naudojamos sutampančiais rangais, todėl pritaikome (3) formulę (Rudzkienė, 2008, p. 79):

$$W = \frac{12S^2}{m^2(k^3 - k) - m \sum_{l=1}^r T_l} \quad (3)$$

Čia: W – konkordancijos koeficientas

S^2 – nuokrypių kvadratų suma

- m – ekspertų skaičius
- k – alternatyvų skaičius
- r – eilučių turinčių sutampančių rangų skaičius
- T₁ – sutampančių rangų l-ojoje rangų eilutėje skaičius

Galiausiai, apskaičiuojame, konkordancijos koeficiento reikšmę:

$$W = \frac{12 * 1648}{17^2 * (5^3 - 5) - 17 * 168} = 0,621$$

Pasirenkame reikšmingumo lygmenį α . Hipotezė H_0 atmetama, jeigu apskaičiuota kritinė reikšmė W_a ne didesnė reikšmę W , kuri apskaičiuojama naudojantis χ^2 kriterijų pagal formulę (4) (Rudzkienė, 2008, p. 80)

$$\chi^2 = mfW; \quad (4)$$

Čia: m – ekspertų skaičius

f = k - 1 laisvės laipsniu

W – konkordancijos koeficientas

Darbe naudojamas reikšmingumo lygmuo – 0,05, kurio pagalba randame kritinę reikšmę $W_a = 7,81$.

$$\chi^2 = 17 * (5-1) * 0,621 = 42,256 > \chi_{krit}^2(0,05;4) = 7,81$$

Palyginę gauname, kad W reikšmė didesnė už W_a ir galime priimti hipotezę apie ekspertų nuomonių suderinamumą.

„Apskaičiuotas konkordancijos koeficientas neatsako į klausimą, ar yra ekspertų, kurių vertinimas skiriasi nuo daugumos ir kokie tai ekspertai. Kadangi ekspertinis vertinimas remiasi prielaida, kad sprendimas gali būti gautas tik esant ekspertų nuomonių suderinamumui, todėl iš ekspertų grupės pašalinami ekspertai, kurių nuomonė skiriasi nuo daugumos nuomonės. Norint nustatyti tokius ekspertus, rekomenduojama įvertinti ekspertų kompetenciją. Ekspertų kompetencijos koeficientas apskaičiuojamas pagal alternatyvų įvertinimo rezultatus. Šis įvertinimas remiasi idėja, kad ekspertų nuomonė turi derėti su visos grupės nuomone.“ (Rudzkienė, 2008, p. 80) Mokslinėje

literatūroje, galime rasti keletą būdų, kuriais remiantis skaičiuojamas ekspertų kompetencijos koeficientas. Rudzkienė (2008) aprašo iteracinį metodą, kuriuo vadovaujamasi ir šiame darbe. Cituojant Rudzkienę (2008, p. 80-83), pateikiama iteracinio metodo eiga:

1. *Kompetencijos koeficientas vertinamas iteraciniu būdu pirmuoju žingsniu $t=0$ suteikiant kompetencijos koeficientams vienodas reikšmes, žr (5) formulę:*

$$K_i^0 = 1/m, j=1, \dots, m. \quad (5)$$

2. *Antruoju žingsniu randami grupiniai (alternatyvų) įverčiai, t.y. suma kiekvienos alternatyvos rango, padauginto iš jį vertinusių eksperto kompetencijos koeficiento, žr (6) formulę:*

$$x_j^t = \sum_{i=1}^m K_i^{t-1} \cdot x_{ij}, j=1, \dots, n \quad (6)$$

3. *Tolesniu žingsniu kiekviena alternatyva (stulpelis) dauginamas iš grupinio įverčio ir apskaičiuojama elementų suma, žr (7) formulę:*

$$\lambda^t = \sum_{j=1}^n \sum_{i=1}^m x_j^t \cdot x_{ij} \quad (7)$$

4. *Paskutiniu žingsniu grupiniai įverčiai dauginami iš pradinės matricos eilučių ir susumuojami. Gautas sumas padalinus iš prieš tai gautos elementų sumas gaunamas naujas kompetencijos koeficiento įvertis, žr (8) formulę:*

$$K_i^t = \frac{1}{\lambda^t} \cdot \sum_{j=1}^n x_j^t \cdot x_{ij} : \quad (8)$$

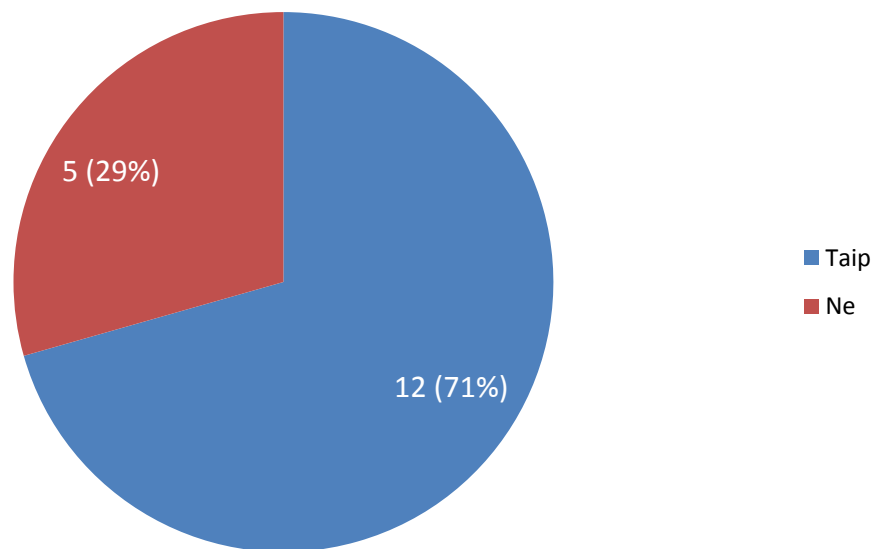
5. *Kompetencijos įverčių suma turi būti lygi vienetui.*

$$K=0,062+0,056+0,059+0,059+0,057+0,067+0,043+0,06+0,056+0,058+0,071+0,062+0,059+0,056+0,064+0,055+0,056=1$$

Darbe gauta kompetencijos įverčių suma lygi vienetui, todėl galime teigti, kad tyrimo ekspertų nuomonė dera su visos grupės nuomone.

3.3 Tyrimo rezultatų analizė

Pirmuoju klausimu, savivaldybės ekspertų buvo prašoma atsakyti ar jų atstovaujamos savivaldybėse piliečiai prisideda prie biudžeto sudarymo. Gauti rezultatai pateikiami 8-ame paveiksle.

8 pav. Ar jūsų savivaldybėje piliečiai prisideda prie biudžeto sudarymo?

N pav. matyti, kad 71% respondentų patvirtina teiginį, tuo tarpu, 29% į klausimą atsakė „ne“. Remiantis ekspertų atsakymais, piliečių įsitraukimas į savivaldybių biudžeto formavimą yra dažnas reiškinys. Kita vertus, neaišku kokių lygiu šis procesas vyksta. Būtent tai, bus siekiama išsiaiškinti sekančiais dviem klausimais, kur ekspertai yra prašomi plačiau pakomentuoti savo pasirinkimą.

Antruoju klausimu, dvylika respondentų, į pirmąjį klausimą atsakiusių „taip“, buvo prašoma įvardinti, kokiomis priemonėmis piliečiai prisideda prie biudžeto sudarymo. Vienuolika ekspertų (92%) nurodė, kad jų savivaldybėse gyventojai teikia pasiūlymus dėl investicinių projektų. Šeši (50%) įvardijo, kad gauna pasiūlymus iš piliečių susirinkimų, dalyvaudami gyventojų sueigose, arba per atstovus: seniūnaičius ar bendruomenių pirmininkus. Trys (25%) mini piliečių galimybę dalyvauti ir

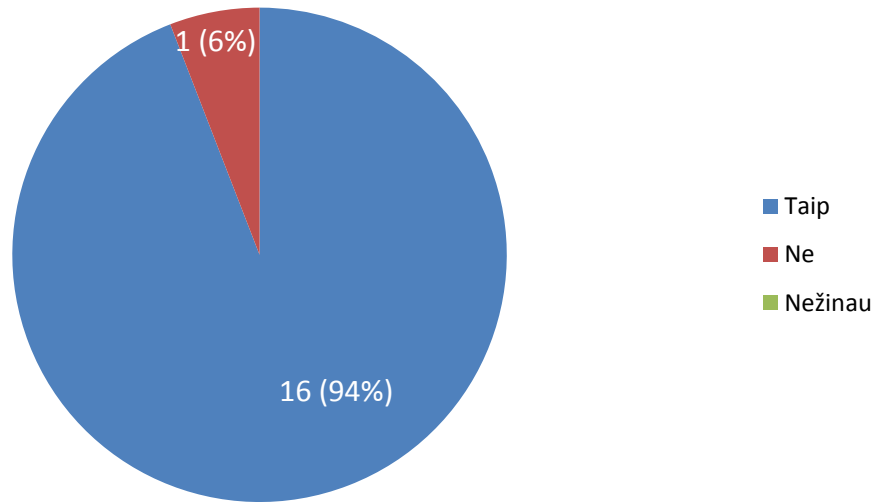
reikšti savo nuomonę savivaldybių tarybos posėdžiuose. Du (17%) respondentai nurodo, kad konsultuojasi su savivaldybės gyventojais, priiminėdami tam tikrus biudžeto sprendimus. Galime daryti išvadą, kad piliečiai dalyvauja biudžeto sudaryme, pagrinde, siūlydami savo ar savo bendruomenės manymu reikalingus investicinius projektus.

Trečiuoju klausimu, penkių respondentų, į pirmąjį klausimą atsakiusių „ne“, buvo prašoma įvardinti pagrindines piliečių nedalyvavimo priežastis. Ekspertai savo sprendimą pagrindė šiais argumentais:

- „Nežiūrint, kad Lietuvoje įstatyminė ir reali bazė dalyvauti gyventojams formuojant biudžetus lyg ir yra, tačiau pagrindinė problema - pats siūlymų įgyvendinimas, beveik, visada užtrunka dėl, pagrinde, vykdomųjų įstaigų ir kt. organizacijų atsakingų už šios funkcijos įgyvendinimą. Pagrindinės priežastys: Nekompetencija, būtino atsakomybės lygio nebuvimas, vykdomųjų darbuotojų arogancija.“
- „Nes jau eilę metų Savivaldybės biudžetas yra deficitinis ir lėšų nepakanka biudžetinėms įstaigoms išlaikyti. Jei piliečiai ir siūlo tam tikriems projektams ar sritims skirti lėšų, vis tiek dažniausiai nėra galimybės skirti lėšų iš biudžeto.“
- „Jie turi galimybę, bet niekada tuo dar nesinaudojo. Biudžeto projektas visada paskelbiamas internete ir spaudoje, piliečiai gali pareikšti savo pastabas ar siūlymus, bet tuo nesinaudoja. Atskiri gyventojai kartais kreipiasi į rajono narius (paprastai pažįstamus, kuriais pasitiki), kad šie padarytų vienus ar kitus darbus (tarkim, sutvarkytų kelią), kuriems reikalingos lėšos. Tuomet tarybos nariai siūlo biudžete tam numatyti lėšų. Vietines problemas su gyventojais aiškinasi ir seniūnai bei seniūnaičiai, surinktus pasiūlymus ar parašymus, paremtus paskaičiavimais, kiek reikėtų lėšų jiems įgyvendinti, seniūnai perduoda rajono savivaldybei.“
- „Savivaldybės vadovų autokratija, mero diktatūra ir pilietinės visuomenės nebuvimas.“
- „Manau, kaltas mūsų sovietinis mentalitetas- patys nenorime dalyvauti priimant sprendimus, nes tada taptume atsakingi už tai kas vyksta. O dabar "stovi sau nuošaly" (vis vien nuo manęs niekas nepriklauso) ir keiki valdžią už netvarką... Net kai kurie rajono savivaldybės Tarybos nariai, aktyviausi bendruomenės nariai (piliečiai), po rinkimų būna aktyvūs tik kol suformuojami valdymo organai- išrenkamas meras, vicemerai, paskiriamas administracijos direktorius, jo pavaduotojas. Po to atsipalaiduoja, Tarybos darbe dalyvauja gana pasyviai- "tegu valdžia dirba".“

Pateikti pavyzdžiai, atspindi pagrindines, piliečių įtraukimo į biudžeto sudarymo procesą, kliūtis, tikriausiai, daugelyje Lietuvos savivaldybių.

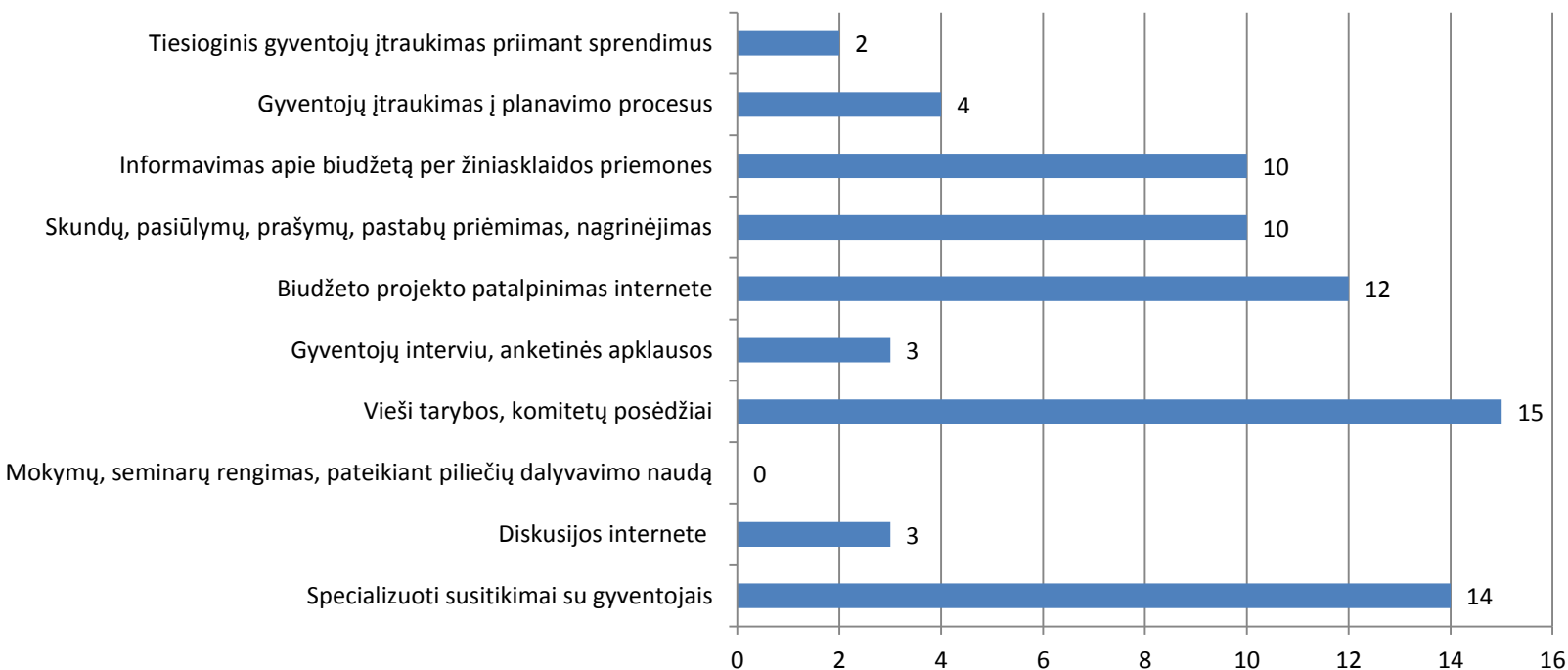
Ketvirtuoju klausimu, ekspertų buvo klausama, ar jų savivaldybėse skatinamas piliečių įtraukimas į biudžeto sudarymo procesą (žr. 9 pav.).

9. pav. Ar skatinate piliečių įtraukimą į biudžeto sudarymą Jūsų savivaldybėje?

16 respondentų teigia, kad jų savivaldybėse yra skatinamas piliečių įtraukimas. Neigiamai atsakė tik 1. Nereikia pamiršti kad savivaldybės, iš tikrųjų, stengiasi įvairiausiais metodais skatinti piliečių įsitraukimą į sprendimų priėmimo procesą ir toks atsakymų pasiskirstymas neturėtų stebinti. *Piliečių dalyvavimo skatinimas yra investicija į savo piliečius ir svarbus kokybiško viešojo valdymo elementas. Be to, viešojo administravimo priemonėmis turi būti aktyvinamos visų visuomenės sluoksnių, visų institucijų, įstaigų ir organizacijų, visų šalies piliečių pastangos kūrybiškai ir iniciatyviai tobulinti veiklą visuose socialinio ir ekonominio gyvenimo baruose.* (L. Dvorak, 2008, p. 57)

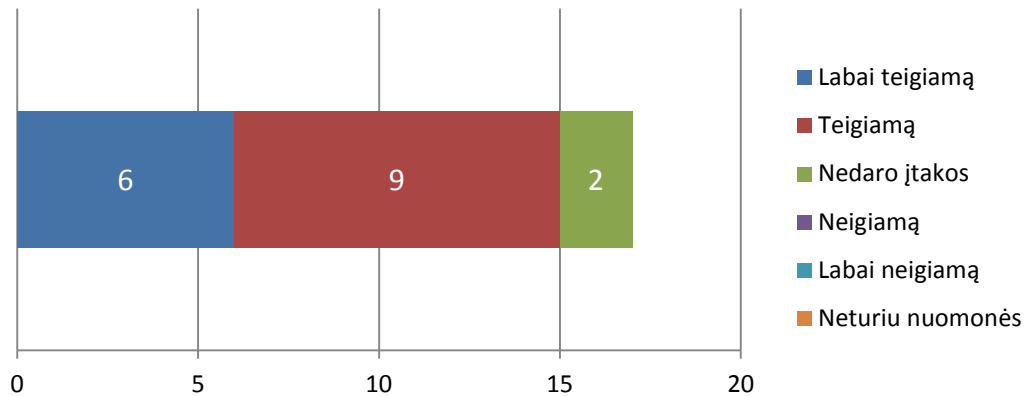
Penktuoju klausimu, respondentų, patvirtinusių, kad jų savivaldybėse skatinamas piliečių įtraukimas, buvo paprašyta įvardyti, kokiomis priemonėmis tai atliekama (žr. 10 pav.).

10 pav. Kokiomis priemonėmis skatinate piliečių įtraukimą į biudžeto sudarymą?

Populiariausias, ekspertų įvardytas skatinimo metodas yra „vieši tarybos, komitetų posėdžiai“, surinkęs 15 balsų, toliau seka „specializuoti susitikimai su gyventojais“ – 14, „biudžeto projekto patalpinimas internete“ – 12 balsų. Po lygiai – 10, surinko „Informavimas apie biudžetą per žiniasklaidos priemones“ ir „Skundų, pasiūlymų, prašymų, pastabų priėmimas, nagrinėjimas“. 4 respondantai teigia įtraukiantys gyventojus į planavimo procesus. Diskusijomis internete naudojasi tik 3 ekspertai, labai nedidelis skaičius, nes kaip išskiria moksliniai autoriai, elektroninio dalyvavimo pagalba įmanoma įtraukti apie 10 kartų daugiau piliečių. 2 ekspertai teigia tiesiogiai įtraukiantys gyventojus į sprendimų priėmimą, gaila, bet atsakymuose į ankstesnius klausimus nebuvo plačiau pakomentuota, kaip jie tai daro. Priemonė „mokymų, seminarų rengimas, pateikiant piliečių dalyvavimo naudą“ nesurinko nė vieno balo, tai reiškia, kad nevyksta piliečių švietimo funkcija, kas gali įtakoti anksčiau minėtą jų pasyvumą politinio dalyvavimo atžvilgiu.

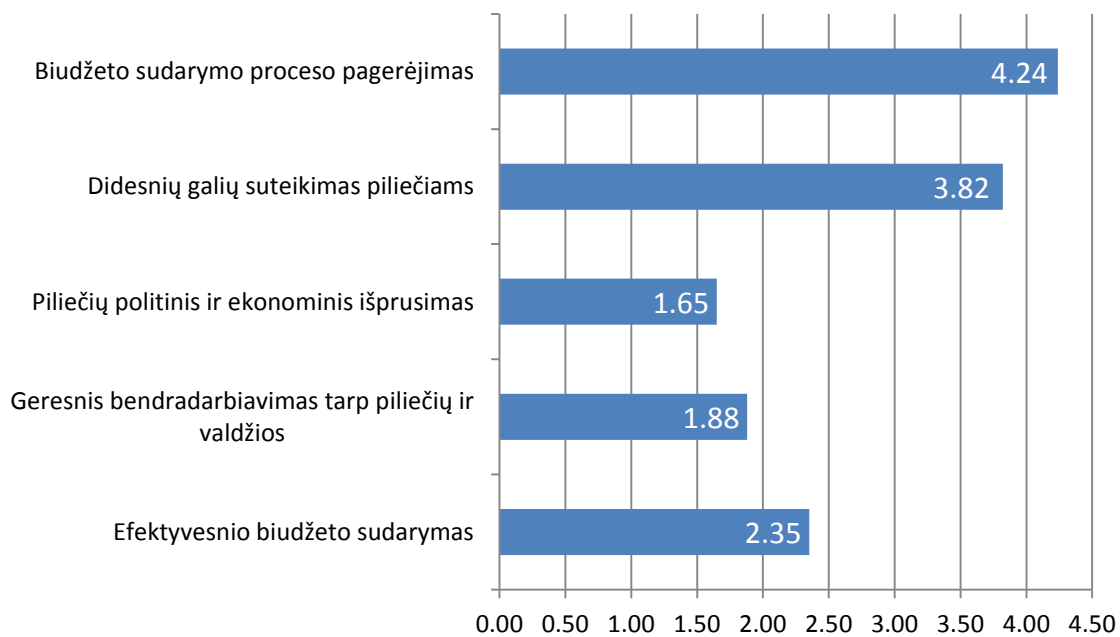
Šeštoju klausimu, siektą išsiaiškinti kokią įtaką, ekspertų nuomone, daro piliečių dalyvavimas biudžeto sudarymo procese (žr. 11 pav.)

11 pav. Kokią įtaką, Jūsų manymu, daro piliečių dalyvavimas biudžeto sudarymo procese?

Labai teigiamą įtaką įžvelgė 6 respondentai, teigiamą – 9, įtakos nežvelgė – 2. Iš kompetencijos kriterijus atitikusių ekspertų, vienas nurodė manantis, kad piliečių dalyvavimas daro neigiamą įtaką biudžeto sudarymo procesui. Siekiant ekspertų nuomonių suderinamumo, šis respondentas į ekspertų grupę nebuvo įtrauktas. Todėl neigiamos ir labai neigiamos įtakos nežvelgė nė vienas iš grupės ekspertų. Likert skalės balas – $4,235 = ((6 \cdot 5 + 9 \cdot 4 + 2 \cdot 3) / 17)$

Septintuoju klausimu, siekta išsiaiškinti ekspertų, įvertinusių piliečių dalyvavimo įtaką biudžeto sudarymui „Labai teigiamą“ arba „Teigiamą“, nuomonę apie šio piliečių įtraukimo privalumus (žr. 12 pav.).

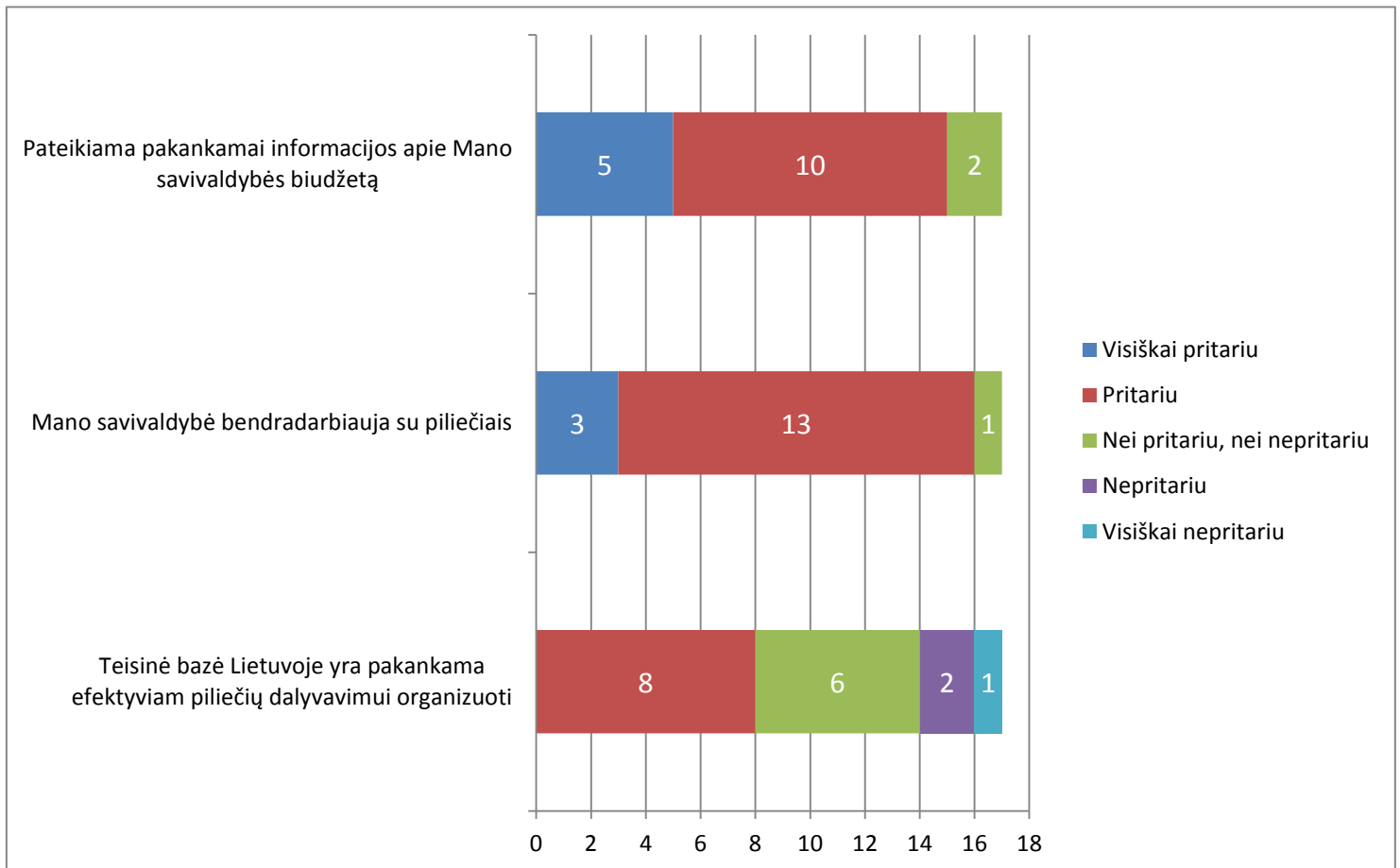

12 pav. Ekspertų nuomonė apie piliečių įtraukimo į biudžeto procesą privalumus

Klausime buvo prašoma privalumus įvertinti skalėje nuo 1 iki 5, kur 1 – svarbiausias privalumas, o 5 – turi mažiausią įtaką. Eilės tvarka, svarbiausiu privalumu ekspertai išrinko „piliečių politinį ir ekonominį išprusimą“. Toliau eina „geresnis bendradarbiavimas tarp piliečių ir valdžios“, „efektyvesnio biudžeto sudarymas“, „didesnių galių piliečiams suteikimas“. Mažiausiai pritarimo susilaukęs privalumas – „biudžeto sudarymo proceso pagerėjimas“.

Aštuntoju klausimu, siekta išsiaiškinti ekspertų, įvertinusių piliečių dalyvavimo įtaką biudžeto sudarymui „Labai neigiamą“ arba „Neigiamą“, nuomonę apie šio piliečių įtraukimo trūkumus. Buvo išskirti tokie trūkumai: papildoma našta tarnautojams; didelės lėšų sąnaudos reikalingos efektyviam piliečių dalyvavimui įgyvendinti; padidėję piliečių lūkesčiai, kurių negalima įgyvendinti; sulėtėjęs biudžeto formavimo procesas; nepavyks pritraukti piliečių. Kaip jau minėta, nė vienas respondentas iš atrinktos ekspertų grupės nepasirinko šeštame klausime variantų „Labai neigiamą“ arba „Neigiamą“.

Devintuoju klausimu, ekspertų buvo prašoma įvertinti šiuos teiginius (žr. 13 pav.)

13. pav Kaip įvertintumėte šiuos teiginius?

Vertinant teiginį „pateikiama pakankamai informacijos apie Mano savivaldybės biudžetą“, ekspertų nuomonės pasiskirstė taip: 5 respondentai visiškai jam pritarė, 10 – pritarė ir 2 – nei pritarė, nei nepritarė. Likert skalės balas – 4,176. „Mano savivaldybė bendradarbiauja su piliečiais“ – 3 respondentai visiškai pritarė, net 13 – pritarė ir 1 nei pritarė, nei nepritarė. Likert skalės balas – 4,118. Ties teiginiu „teisinė bazė Lietuvoje yra pakankama efektyviam piliečių dalyvavimui organizuoti“ ekspertų nuomonės pradėjo skirtis: 8 respondentai pritarė, 6 – nei pritarė, nei nepritarė, 2 – nepritarė ir 1 – visiškai nepritarė. Likert skalės balas – 3,235.

Dešimtuoju klausimu, siekta išsiaiškinti ekspertų nuomonę kaip reikėtų tobulinti piliečių įtraukimo į biudžeto sudarymą procesą. Ekspertai pateikė tokius pasiūlymus:

- „Pateikti biudžeto projektą supaprastinta forma, visiems suprantamą. Savivaldybės puslapyje internete rengti diskusijas dėl lėšų skyrimo prioritetų.“
- „Užtikrinti dar didesnę viešumą (o ypačingai biudžeto panaudojimo viešumą, nuo ko atsirastų didesnis motyvas gyventojams veržtis dalyvauti biudžetų sudaryme, nes jie jaustų savo "svorį" šiame procese, o ne galvotų, kad vis tiek nuo jų nieko nepriklauso ir kam veltui gaišti laiką.“
- „Pateikti kuo daugiau informacijos apie savivaldybės biudžeto rengimą, kad šitoje stadijoje piliečiai daugiau galėtų dalyvauti.“
- „Gyventojai aktyviau galėtų teikti savo prašymus dėl konkrečių darbų per seniūnus ir rajono tarybos narius. Tas vyksta, bet dar vangiai.“
- „Organizuoti daugiau susitikimų su gyventojais.“
- „Kuo daugiau skelbti informacijos apie numatomus ir padarytus darbus. Gyventojai gana aktyviai apie tai diskutuoja.“
- „Specializuoti susitikimai (kai kviečiami tik vienos partijos rėmėjai) su rinkėjais. Neapsimestinis dėmesys rinkėjų skundams, pasiūlymams- tik jausdamas, kad jo nuomonė tikrai svarbi žmogus įgyja pasitikėjimą ir norą dalyvauti sprendžiant bendruomenės reikalus.“

Ekspertai savo pasiūlymais pabrėžė abipusį keitimąsi informacija. Iš savivaldybės pusės, informacijos teikimas piliečiams apie biudžeto principus, rengimą, esamą padėtį. Tuo tarpu, iš gyventojų pusės, informacijos teikimas, bendravimo su valdžia metu, apie pagrindinius jų poreikius.

Vienuoliktas, dvyliktas ir tryliktas klausimai skirti ekspertų kompetencijai nustatyti. Teiraujamosi apie jų išsilavinimą: 1 – mokslų daktaras, 4 – magistras, 12 – aukštasis; darbo savivaldybės taryboje patirtį ir užimamas pareigas.

Gyventojų įtraukimas į biudžeto sudarymo procesą Lietuvos savivaldybėse, vis dar sunkiai vykstantis procesas, pradedant nuo tokių problemų, kaip pačių piliečių abejingumas, nepakankamas finansavimas ar savivaldybės darbuotojų nekompetencija. Nors stengiamasi įvairiausiais metodais piliečių įsitraukimą skatinti, esamų priemonių nepakanka. Piliečių dalyvavimą biudžeto procese, pagrįdę, galime apibūdinti viena funkcija – investicinių projektų savivaldybių taryboms teikimas. Praplėtus piliečių funkcijas, atsirastų naujos galimybės jiems vystyti savo ekonominę ir politinę išprusimą, gerinti tarpusavio bendradarbiavimą su valdžia. Savivaldybių atstovai puikiai suprasdami šią naudą turi imtis priemonių piliečių įtraukimui paskatinti: pakankamos teisinės bazės kūrimas, platesnis e-demokratijos vystymas, teorinės ir praktinės biudžeto informacijos gyventojams teikimas.

Siekiant įdiegti dalyvaujamąjį biudžetą Lietuvoje, reikėtų pasinaudoti užsienio šalių kur šis projektas jau veikia patirtimi:

- Brazilijos: Porto Alegre mieste sėkmingai įvykdytas dalyvaujamojo biudžeto eksperimentas, netruko paplisti po visą šalį, o vėliau ir po visą pasaulį.
- Europos valstybių, kaip Vokietija, Ispanija, Italija ir kt.: sukurti šiam procesui reikalingą teisinę bazę, perimti bei pritaikyti pilietinio dalyvavimo skatinimo metodus, plėtoti politinį dalyvavimą.

Išsirinkus tinkamą regioną, ir jo valdžiai aktyviai bendradarbiaujant su centrine valdžia, kad būtų perduota visa galima ir reikiama proceso patirtis bei būtinas finansavimas, turėtų būti pradėtas dalyvaujamojo biudžeto metodo įdiegimas. Įvertinus eksperimento rezultatus išaiškėtų pagrindiniai taisytini trūkumai ir būtų galima priimti sprendimą ar verta toliau vystyti dalyvaujamuosius biudžetus Lietuvoje.

IŠVADOS IR REKOMENDACIJOS

1. Atlikus mokslinės literatūros analizę nustatyta, kad demokratija nuėjo ilgą evoliucijos kelią. Valdymo forma, susiformavusi dar senovės Graikijoje, išliko, keitėsi ir tobulėjo, kol įgavo didžiulį pagreitį XVIII a. To meto teoretikų išskirti demokratijos principai ir pagrindinės idėjos turėjo įtakos Didžiajai Prancūzų revoliucijai ir JAV Nepriklausomybės karui, bei sukūrė pamatus šiuolaikinei demokratijos teorijai, todėl XX a. ši valdymo forma tapo visame pasaulyje pripažinta politine jėga.
2. Apibendrinus literatūros šaltinių informaciją, galime apibrėžti, kad moksliniai autoriai skirtingai naudoja demokratijos paradokso sąvoką, ja stengiamasi apibrėžti pagrindines šios valdymo formos problemas ir trūkumus, kurie prisideda prie demokratijos deficito proceso, kai prarandamas pasitikėjimas valdžia ir jos institucijomis. Vienas iš būdų šiai problemai spręsti – politinio piliečių dalyvavimo skatinimas.
3. Išanalizavus mokslinę literatūrą galime teigti, kad dėl daugybės skirtingų mokslinių autorių požiūrių, negalime išskirti vieningo politinio dalyvavimo apibrėžimo. Vienas iš populiariesnių šios sąvokos apibūdinimų: „piliečių veikla stengiantis įtakoti valdžios sprendimus“. Taip pat teoretikai išskiria ir politinio dalyvavimo tipus: konstitucinės ir nekonstitucinės, legalios ir nelegalios, legitimios ir nelegitimios, konvencinės ir nekonvencinės. Bei pabrėžia, kad vis daugiau įvairiausių piliečių vykdomų veiklų yra susiję su politika ir politiniu dalyvavimu.
4. Atlikus mokslinės literatūros analizę, galime teigti, kad teoretikai išreiškia skirtingą požiūrį į sprendžiamosios ir dalyvaujamosios demokratijų santykį. Vienu nuomone, šios koncepcijos yra nesuderinamos, kitų – viena kitą papildančios. Analizuojant politinį dalyvavimą, o ypač gyventojų įtraukimą į biudžeto sudarymo procesą, turėtume sutikti su pastarųjų nuomone. Dalyvaujamosios ir sprendžiamosios demokratijų teoriniai pagrindai tinka piliečių kuriamo biudžeto procesui apibūdinti: dalyvaujamoji demokratija – švietėjiška funkcija ir bandymas į dalyvavimą įtraukti kuo daugiau piliečių; sprendžiamoji demokratija – bendro tikslo siekimas, bendraujant, analizuojant esamą situaciją ir diskutuojant.
5. Apibendrinus literatūros šaltinių informaciją, galime apibrėžti, kad išanalizavome dalyvaujamojo biudžeto sąvoką: tai - sprendimų priėmimo procesas, kuriame piliečiai svarsto ir derasi dėl valstybinių išteklių paskirstymo. Pagrindinės sąlygos šiam procesui sėkmingai veikti: stipri vietinės valdžios parama; politinė visuomenė, norinti ir galinti prisidėti prie politinių debatų; politinė aplinka, apsauganti dalyvaujamąjį biudžetą nuo priešišku valdžios atstovų;

lėšos, piliečių atrinktiems projektams finansuoti. Pagrindiniai metodo privalumai: demokratijos vystymas, skaidrumas, švietimas, efektyvumas, socialinis teisingumas, bendruomeninis bendravimas.

6. Ištyrus dalyvaujamojo biudžeto procesą nustatyta, kad jis prasideda kai piliečiai, regioniniame lygyje, įvertinę esamą ekonominę situaciją ir savo poreikius, suformuluoja svarbiausius investicinius prioritetus bei išsirenka savo delegatus. Juos išanalizavusi, dalyvaujamojo biudžeto taryba, sudaryta iš delegatų ir savivaldybės atstovų, parengia galutinį biudžeto projektą, kurį tvirtinti atiduoda savivaldybės tarybai.
7. Atlikus mokslinės literatūros analizę, galime teigti, kad dalyvaujamojo biudžeto metodas susiformavo Porto Alegre mieste ir po sėkmingos praktikos pasklido po Braziliją ir visą pasaulį. Dalyvaujamojo biudžeto pavyzdžių galime rasti beveik visuose žemynuose, tačiau labiausiai jie susikoncentravę Pietų Amerikoje ir Europoje, kur vien per dešimtmetį buvo pasiektas ne tik didžiulis progresas šioje srityje, bet ir matoma ryški ateities augimo tendencija.
8. Išanalizavus dalyvaujamuosius biudžetus pastebėta, kad moksliniai autoriai daugiausia juos nagrinėja iš dalyvaujamojo aspekto pusės. Kalbama apie sukuriamą piliečių dalyvavimo ir socialinio kapitalo naudą, o tuo tarpu viešųjų finansų valdymas, tarsi, užima antraplanį vaidmenį.
9. Dalyvaujamojo biudžeto įdiegimo ir išlaikymo kaštų analizė parodė, kad tai yra labai svarbi šio proceso įdiegimo dalis. Savivaldybei būtina atlikti kaštų – naudos analizę ir įsitikinti, kad dalyvaujamojo biudžeto procesas bus iš ties ekonomiška naudingas.
10. Išanalizavus mokslinę literatūrą ir statistinę informaciją, galime išskirti, kad egzistuoja tokie dalyvaujamojo biudžeto pajamų surinkimo metodai: gyventojų surenkamos lėšos, privatus – viešas finansavimas, centrinės valdžios paskirtos lėšos ir finansavimas iš savivaldybės biudžeto. Taip pat, reiktų pabrėžti dalyvaujamojo biudžeto pajamų numatymo ir surinkimo svarbą.
11. Dalyvaujamojo biudžeto išlaidų analizė parodė, kad vienas iš dažniausiai naudojamų dalyvaujamojo biudžeto lėšų paskirstymo metodų yra kriterijų metodas – kai regionų pagalba yra identifikuojami svarbiausi prioritetai ir pasitelkus matematinius apskaičiavimus jiems suteikiamas atitinkamas finansavimas.
12. Išanalizavus mokslinę literatūrą ir statistinę informaciją galime teigti, kad teoriškai įmanoma įvertinti dalyvaujamojo biudžeto naudą palyginus su įprastais biudžeto metodais, tačiau išskaičiuoti tokio projekto ekonominę naudą yra labai sunku ir tada tenka remtis statistinių rodiklių arba mokslinių autorių sukurtų modelių analize.

13. Įvertinus mokslinių autorių sukurtus modelius, dalyvaujamojo biudžeto pranašumai yra: geresnis mokesčių surinkimas, mažiau pažeidimų vykdant investicinius projektus, lėšos efektyviau paskirstomos pagal sritis ir infrastruktūros projektus, mažinami pajamų tarp namų ūkių paskirstymo nelygumai.
14. Atlikto tyrimo rezultatai parodė, kad gyventojų įtraukimas į biudžeto sudarymo procesą Lietuvos savivaldybėse, vis dar sunkiai vykstantis procesas, pradedant nuo tokių problemų, kaip pačių piliečių abejingumas, nepakankamas finansavimas ar savivaldybės darbuotojų nekompetencija. Nors stengiamasi įvairiausiais metodais piliečių įsitraukimą skatinti, esamų priemonių nepakanka. Piliečių dalyvavimą biudžeto procese, pagrinde, galime apibūdinti viena funkcija – investicinių projektų savivaldybių taryboms teikimas. Praplėtus piliečių funkcijas, atsirastų naujos galimybės jiems vystyti savo ekonominę ir politinę išprusimą, gerinti tarpusavio bendradarbiavimą su valdžia. Savivaldybių atstovai puikiai suprastami šią naudą turi imtis priemonių piliečių įtraukimui paskatinti: pakankamos teisinės bazės kūrimas, platesnis e-demokratijos vystymas, teorinės ir praktinės biudžeto informacijos gyventojams teikimas.

Rekomendacijos:

1. Turime sutelkti dėmesį į pilietiškumo ugdymą, įtikinti žmones, kad jie gali ir turi dalyvauti sprendžiant kasdienes bendruomenės gyvenimo reikalus.
2. Toliau plėtoti piliečių įtraukimą į sprendimų priėmimo procesą.
3. Siekiant įdiegti dalyvaujamąjį biudžetą Lietuvoje, reikėtų pasinaudoti užsienio šalių kur šis projektas jau veikia patirtimi: (i) Brazilijos: Porto Alegre mieste sėkmingai įvykdytas dalyvaujamojo biudžeto eksperimentas, netruko paplisti po visą šalį, o vėliau ir po visą pasaulį. (ii) Europos valstybių, kur jau pritaikytas dalyvaujamasis biudžetas, kaip Vokietija, Ispanija, Italija ir kt.: sukurti šiam procesui reikalingą teisinę bazę, perimti bei pritaikyti pilietinio dalyvavimo skatinimo metodus, plėtoti politinį dalyvavimą. Išsirinkus tinkamą regioną, ir jo valdžiai aktyviai bendradarbiaujant su centrine valdžia, kad būtų perduota visa galima ir reikiama proceso patirtis bei būtinas finansavimas, turėtų būti pradėtas dalyvaujamojo biudžeto metodo įdiegimas. Įvertinus eksperimento rezultatus išaiškėtų pagrindiniai taisytini trūkumai ir būtų galima priimti sprendimą ar verta toliau vystyti dalyvaujamuosius biudžetus Lietuvoje.

LITERATŪRA

1. **Anwar S. ir kt.** PARTICIPATORY BUDGETING // PUBLIC SECTOR GOVERNANCE AND ACCOUNTABILITY SERIES, World bank, ISBN-10: 0-8213-6923-7, ISBN-13: 978-0-8213-6923-4, eISBN-10: 0-8213-6924-5, DOI: 10.1596/978-0-8213-6923-4
2. **Baiocchi G.** PARTICIPATION, ACTIVISM, AND POLITICS: THE PORTO ALEGRE EXPERIMENT AND DELIBERATIVE DEMOCRATIC THEORY // Department of Sociology University of Wisconsin-Madison doi: 10.1177/0032329201029001003 Politics & Society March 2001 vol. 29 no. 1 43-72 <http://pas.sagepub.com/content/29/1/43.extract> [žiūrēta 2012.10.13]
3. **Birtch A. H.** The Concepts and Theories of Modern Democracy // 12/04/2007, ISBN 9780415414630
4. **Brady E.H.; Verba S. ; Schlozman K. L.** Beyond Ses: A Resource Model of Political Participation // The American Political Science Review Vol. 89, No. 2. (Jun., 1995), pp. 271-294
5. **Cabannes Y.** Participatory budgeting: a significant contribution to participatory democracy // Environment and Urbanization 2004 16: 27 DOI: 10.1177/095624780401600104 <http://eau.sagepub.com/content/16/1/27> [žiūrēta 2012.10.02]
6. **Chambers S.** Deliberative democracy theory // Annual Review of Political Science Vol. 6: 307-326 (Volume publication date June 2003) DOI:10.1146/annurev.polisci.6.121901.085538 <http://www.annualreviews.org/doi/abs/10.1146/annurev.polisci.6.121901.085538> [žiūrēta 2012.09.10]
7. **Cini L.** Between Participation and Deliberation: Toward a New Standard for Assessing Democracy? // 9th Pavia Graduate Conference in Political Philosophy 4-6 July 2011 http://www.academia.edu/1369778/Deliberative_and_Participatory_Democracy_Towards_a_New_Model_of_Radical_Democracy [žiūrēta 2012.09.20]
8. **Dahl R. A.** Democracy and Its Critics // July 24, 1991, ISBN-10: 0300049382 | ISBN-13: 978-0300049381
9. **Department for Communities and Local Government** Communities in the driving seat: a study of Participatory Budgeting in England Final report // September 2011 ISBN: 978 1 4098 3077 1 <https://www.gov.uk/government/publications/participatory-budgeting-in-england-final-report> [žiūrēta 2012.09.23]

10. **Dvorak J.** PILIEČIŲ DALYVAVIMO VIEŠAJAME ADMINISTRAVIME INICIATYVŲ VERTINIMAS: SAVIVALDYBIŲ TARNAUTOJŲ POŽIŪRIS // ISSN 1822-9212
11. **Europos taryba** Report on the CDLR survey of the role of central/regional government in participatory budgeting at local level // Strasbourg, 17 October 2011
<https://wcd.coe.int/com.instranet.InstraServlet?command=com.instranet.CmdBlobGet&InstraneImage=1965487&SecMode=1&DocId=1801348&Usage=2> [žiūrėta 2012.10.15]
12. **Fishkin J.** Experimenting with democratic ideal: Deliberative pooling and public opinion// Acta politica 2005 40, 284-298 doi: 10.1057/palgrave.ap.5500121
13. **Franzke J.** Best Practice of Participatory Budgeting in Germany – Chances and Limits // Paper prepared for the EGPA Annual Conference, Study Group IV: Local Governance and Democracy, Toulouse (France), 8-10 September 2010
14. **Fung A.** EMPOWERED PARTICIPATION: REINVENTING URBAN DEMOCRACY //
15. **Guerra, E.** Citizenship Knows No Age: children's participation in the governance and municipal budget of Barra Mansa, Brazil // Vol 14 No 2, October 2002 – IIED
<http://www.childfriendlycities.org/pdf/guerra.pdf> [žiūrėta 2012.09.25]
16. **Heidelberger C. A.** ELECTRONIC PARTICIPATORY BUDGETING: SUPPORTING COMMUNITY DELIBERATION AND DECISION-MAKING WITH ONLINE TOOLS
<http://www.fsb.muohio.edu/mwdsi2009/Submissions/Heidelberger.pdf> [žiūrėta 2012.10.20]
17. **Heimans J.** STRENGTHENING PARTICIPATION IN PUBLIC EXPENDITURE MANAGEMENT: POLICY RECOMMENDATIONS FOR KEY STAKEHOLDERS // OECD DEVELOPMENT CENTRE, POLICY BRIEF No. 22 <http://www.oecd-ilibrary.org/docserver/download/519t4hq0ps0.pdf?expires=1356667740&id=id&accname=guest&checksum=BD32F33E5589064DBD1B0603B540C1D2> [žiūrėta 2012.10.10]
18. **Imbrasaitė J.** POLITINIO DALYVAVIMO DINAMIKA LIETUVOJE 1999-2006 m. – Kaunas, Vytauto Didžiojo universitetas 2008, Socialiniai mokslai, sociologija (05S), 216 p.
19. **INTER-AMERICAN DEVELOPMENT BANK** Assessment of Participatory Budgeting in Brazil // N° SOC-124 of May 2001
20. **Jinbeak K.** A model and case for supporting participatory public decision making in e-democracy // Group Decis Negot (2008) 17:179–193 DOI 10.1007/s10726-007-9075-9
21. **Lerner J.** Participatory Budgeting Building Community Agreement Around Tough Budget Decisions // Published online in Wiley Online Library (wileyonlinelibrary.com) National Civic Review • DOI: 10.1002/ncr.20059 • Summer 2011

22. **M.A. Hordijk** Peru's Participatory Budgeting: Configurations of Power, Opportunities for Change // The Open Urban Studies Journal, 2009, 2, 43-55 http://www.scholaries.com/100-Summary_Perus_participatory_budgeting_configurations_of_power_opportunities_for_change [žiūrėta 2012.09.10]
23. **María González de Asis, B. D. Hoffman** Myths and realities about effective civil society participation, transparency and accountability // XVII Congreso Internacional del CLAD sobre la Reforma del Estado y de la Administración Pública, Cartagena, Colombia, 30 oct. - 2 Nov. 2012
24. **Marquetti A., Carlos E., Schonerwald S., Campbell A.** Participatory Economic Democracy in Action: Participatory Budgeting in Porto Alegre 1989-2004 // Review of Radical Political Economics published online 25 August 2011 DOI: 10.1177/0486613411418055 <http://rrp.sagepub.com/content/early/2011/08/24/0486613411418055> [žiūrėta 2012.09.15]
25. **Melnikas B.** GLOBALIZACIJA, ŽINIOMIS GRINDŽIAMA VISUOMENĖ IR E. VALDŽIA: SAUGUMO PROBLEMOS // Vilniaus Gedimino technikos universitetas http://www.lvalia.lt/zurnalas_nr3%2815%29_b.melnikas.htm [žiūrėta 2012-10-13].
26. **Milbrath L.** Political Participation // Boston: Houghton Mifflin Company,- 1965.
27. **MUNICIPAL GOVERNMENT OF PORTO ALEGRE MUNICIPAL FINANCE AND PARTICIPATORY BUDGETING** // Launching Seminar of URBAL NETWORK No. 9
28. **O'Riordan T.** THE IMPORTANCE OF PUBLIC PARTICIPATION THROUGH COMMUNITY INVOLVEMENT IN EXPERIMENTAL MONITORING: CASE STUDIES FROM NAMIBIA AND THE UK // <http://www.esrc.ac.uk/my-esrc/grants/M545285002/outputs/read/ba48bd0e-a1d0-4734-b2c3-5ffc714fad4e> [žiūrėta 2012.10.20]
29. **Participatory budgeting unit** Participatory Budgeting in the UK – A toolkit // Second Edition, January 2010 <http://www.participatorybudgeting.org.uk/resources/toolkit> [žiūrėta 2012.10.20]
30. **Pasaulio bankas** Brazil Toward a More Inclusive and Effective Participatory Budget in Porto Alegre (In Two Volumes) Volume I: Main Report // January 29, 2008 Report No. 40144-BR <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/6276> [žiūrėta 2012.09.20]
31. **Pasaulio bankas** Participatory Budgeting Pilots in Albania // <http://www.worldbank.org.al/WBSITE/EXTERNAL/COUNTRIES/ECAEXT/ALBANIAEXT/N/0,,contentMDK:20289798~menuPK:301417~pagePK:141137~piPK:141127~theSitePK:301412,00.html> [žiūrėta 2012.10.20]
32. **Porto Alegre savivaldybė** Statistiniai duomenys http://translate.googleusercontent.com/translate_c?depth=1&hl=en&ie=UTF8&prev=_t&rurl=tr

- anslate.google.lt&sl=pt&tl=en&twu=1&u=http://www2.portoalegre.rs.gov.br/anuario/default.php%3Fp_secao%3D55&usg=ALkJrhh9QC135YMbSG5f_SoUwzZXSFBgag [žiūrėta 2012.10.25]
press.princeton.edu/titles/7762.html
33. Public participation and sustainable development on-line module <http://www.farn.org.ar/docs/pp/ppmodule.pdf> [žiūrėta 2012-10-13].
34. **Riekašius R.** POLITINIS DALYVAVIMAS: SAMPRATA IR TIPOLOGIJA – Klaipėda, Klaipėdos universitetas 2011, 34 p.
35. **Rudzkienė V. E.** Valdžia piliečiams: plėtros gairių Lietuvai nustatymas naudojant ateities išvalgų metodologiją: Taikomasis mokslinis tyrimas / Užsakovas: Lietuvos valstybinis mokslo ir studijų fondas, 2008. http://www.egov.lt/uploads/file/EVPGL_Ataskaita_2008_santrauka_psl.doc, [žiūrėta 2012.11.15]
36. **Rudzkienė V.** Socialinė statistika: vadovėlis. – Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, 2005, 260 p. – ISBN 9955-19-002-7.
37. **Schneider A., Baquero M.** Get What You Want, Give What You Can: Embedded Public Finance in Porto Alegre // First published by the Institute of Development Studies in May 2006 © Institute of Development Studies 2006 ISBN 1 85864 613 8 <http://www.eldis.org/assets/Docs/24076.html> [žiūrėta 2012.10.13]
38. **Sintomer Y., Herzberg C., Rocke A.** Learning from the South: Participatory Budgeting Worldwide – an Invitation to Global Cooperation // ISSN 1610-91 63 InWEnt number: 7.01-0015-2010 Bonn, December 2010 www.op-portugal.org/recursos.php?id=561 [žiūrėta 2012.10.25]
39. **Sintomer Y., Herzberg C., Rocke A.** Participatory Budgeting in Europe: Potentials and Challenges // Volume 32.1 March 2008 164–78 International Journal of Urban and Regional Research DOI:10.1111/j.1468-2427.2008.00777.x <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/j.1468-2427.2008.00777.x/abstract> [žiūrėta 2012.09.23]
40. **Sintomer Y., Herzberg C., Rocke A.** PARTICIPATORY BUDGETS IN A EUROPEAN COMPARATIVE APPROACH PERSPECTIVES AND CHANCES OF THE COOPERATIVE STATE AT THE MUNICIPAL LEVEL IN GERMANY AND EUROPE

41. **Skinner, Q.** 'The Italian City-Republics.'// In J. Dunn (ed.), Democracy: The Unfinished Journey, 508 BC–AD 1993, 57–69. Oxford: Oxford University Press.
42. **Souza C.** Participatory budgeting in Brazilian cities: limits and possibilities in building democratic institutions // Environment & Urbanization Vol 13 No 1 April 2001
43. **Tidikis R.** Socialinių mokslų tyrimų metodologija: vadovėlis. – Vilnius: Lietuvos teisės universiteto leidybos centras, 2003, 626 p. – ISBN 9955-563-26-5
44. **UN-HABITAT 72** Frequently Asked Questions about Participatory Budgeting // Urban Governance Toolkit Series ISBN: 92-1-131699-5 HS/722/04E
45. **Vaičiūnienė J., Nefas S.** PILIEČIŲ DALYVAVIMO VIETOS SAVIVALDOJE SKATINIMAS // TYRIMO „VIETOS DEMOKRATIJA 2003“ ATASKAITA, ISBN 9955-454-67-9
46. **Verba S. & N. H. Nie.** Participation in America // Political Democracy and Social Equality. New York : Harper & Row, Publishers, -1972.
47. **Vidaus reikalų ministerija** Spřskite patys // http://www.logincee.org/remote_libraryitem/8902?lang=ar [žiūrėta 2012.10.20]
48. **Vitale D.** Between deliberative and participatory democracy: A contribution on Habermas // Philosophy Social Criticism 2006; 32; 739 DOI: 10.1177/0191453706064022 <http://psc.sagepub.com/cgi/content/abstract/32/6/739> [žiūrėta 2012.09.13]
49. **Wampler B.** A Guide to Participatory Budgeting // 2000 www2.hu-berlin.de/forschung/fdb/english/PJ/PJ5408.html
50. **Zamboni Y.** Participatory Budgeting and Local Governance: An Evidence-Based Evaluation of Participatory Budgeting Experiences in Brazil, Bristol university <http://siteresources.worldbank.org/INTRANETSOCIALDEVELOPMENT/Resources/Zamboni.pdf> [žiūrėta 2012.10.20]

Vaitkevičius K. Piliečių įtraukimas į viešųjų sprendimų priėmimą: dalyvavimas sudarant biudžetą (participatory budgeting)/ Finansų valdymo magistro baigiamasis darbas. Vadovas Doc. dr. L. Birškytė. – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, ekonomikos ir finansų valdymo fakultetas, 2012. – 74 p.

ANOTACIJA

Magistro baigiamajame darbe atskleidžiama dalyvaujamojo biudžeto samprata ir vystymosi eiga, finansiniu aspektu išanalizuoti dalyvaujamojo biudžeto ypatumai. Įvertinta piliečių įtraukimo į biudžeto procesą ir dalyvaujamojo biudžeto esama situacija ir jos tobulinimo galimybes Lietuvos savivaldybėse. Pirmame skyriuje analizuojama demokratijos bei politinio dalyvavimo teorija. Atskleidžiama dalyvaujamojo biudžeto samprata, privalumai, trūkumai. Nagrinėjamas dalyvaujamojo biudžeto metodo susikūrimas ir vystymasis. Antrame skyriuje analizuojamos su dalyvaujamojo biudžeto procesu susiję kaštai, biudžeto pajamos ir išlaidos, pateikiama metodo ekonominė nauda. Trečiame skyriuje pateikiamos tyrimo prielaidos ir ekspertinės apklausos duomenų analizė.

Pagrindiniai žodžiai Demokratija, politinis dalyvavimas, dalyvaujamasis biudžetas, piliečių įtraukimas į biudžeto sudarymą.

Vaitkevičius K. Citizen involvement in public decision-making: participation in budgeting (participatory budgeting) / Financial Management Master's thesis. Guide Doc. Dr. L. Birškytė. - Vilnius: Mykolas Romeris University, Faculty of Economics and Finance Management, 2012. - 74 p.

ANNOTATION

Master's thesis reveals the participatory budget concept and development stages, analyze the financial aspect of the participatory budget features. Estimated situation of Citizen participation in the budget process, participatory budget and development opportunities for Lithuanian municipalities. The first section examines democracy and political participation theory. Analyze the participatory budget concept, advantages and disadvantages. Study the method of participatory budget, how has it emerged and its development. The second chapter analyzes the participatory budget process related costs,

revenues and expenses, the economic benefits of the method. The third section presents the research assumptions and expert survey data analysis.

Key words Democracy, political participation and participatory budget, citizen involvement in the budget process.

Vaitkevičius K. Piliečių įtraukimas į viešųjų sprendimų priėmimą: dalyvavimas sudarant biudžetą (participatory budgeting)/ Finansų valdymo magistro baigiamasis darbas. Vadovas Doc. dr. L. Birškytė. – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, ekonomikos ir finansų valdymo fakultetas, 2012. – 74 p.

SANTRAUKA

Finansų valdymo magistro baigiamojo darbo nagrinėjama tema yra aktuali tuo, kad lygiai tokie patys aprašyti nepasitikėjimo procesai vyksta ir Lietuvoje, užtenka prisiminti 2009 m. riaušes prie Seimo. Piliečių įtraukimo į sprendimų priėmimo procesą ir dalyvaujamojo biudžeto procesai gali padėti spręsti šias susidariusias problemas. Taip pat, tuo, kad surinkus užsienio mokslinių autorių medžiagą bus analizuojamas dalyvaujamojo biudžeto metodo finansinis aspektas ir gilinamasi į piliečių įtraukimo į biudžeto sudarymą bei dalyvaujamojo biudžeto situaciją Lietuvoje. Tyrimo problema - kaip tobulinti piliečių įtraukimo į biudžeto sudarymo procesą Lietuvos savivaldybėse funkcionavimą? Tyrimo objektas - piliečių įtraukimas į biudžeto sudarymo procesą Lietuvos savivaldybėse. Tyrimo tikslas. Išanalizavus demokratijos ir dalyvaujamojo biudžeto teoriją, atskleisti dalyvaujamojo biudžeto vystymosi ypatumus, veikimo tendencijas, įvertinti funkcionavimo Lietuvoje galimybes. Tyrimo uždaviniai: (1) pateikti dalyvaujamojo biudžeto sampratą ir vystymosi eigą, (2) išanalizuoti dalyvaujamojo biudžetą finansiniu aspektu (3) įvertinti piliečių įtraukimo į biudžeto procesą ir dalyvaujamojo biudžeto esamą situaciją ir tobulinimo galimybes Lietuvos savivaldybėse. Tyrimo metodai: mokslinės literatūros analizė, statistinė duomenų analizė, apibendrinimo metodas, grafinė analizė, lyginamoji analizė, ekspertinis vertinimas.

Darbo rezultatai: išsiaiškinta, kad dalyvaujamojo biudžetas susikūrė Brazilijoje ir vėliau paplito po visą pasaulį. Pagrindinės to priežastys – politinė, socialinė ir ekonominė metodo nauda. Lietuvoje šis procesas dar nėra taikomas, tam būtina imtis veiksmų, kaip centrinės ir vietinės valdžios bendradarbiavimas, papildomų finansinių lėšų skyrimas.

Pirmame skyriuje analizuojama demokratijos bei politinio dalyvavimo teorija. Atskleidžiama dalyvaujamojo biudžeto samprata, privalumai, trūkumai. Nagrinėjamas dalyvaujamojo biudžeto metodo susikūrimas ir vystymasis. Antrame skyriuje analizuojamos su dalyvaujamojo biudžeto procesu susiję kaštai, biudžeto pajamos ir išlaidos, pateikiama metodo ekonominė nauda. Trečiame skyriuje pateikiamos tyrimo prielaidos ir ekspertinės apklausos duomenų analizė.

Vaitkevičius K. Citizen involvement in public decision-making: participation in budgeting (participatory budgeting) / Financial Management Master's thesis. Guide Doc. Dr. L. Birškytė. - Vilnius: Mykolas Romeris University, Faculty of Economics and Finance Management, 2012. - 74 p.

SUMMARY

Financial Management Master's thesis on the topic is relevant to the fact that exactly the same distrust in government described before take place in Lithuania, it's enough to remember the 2009 riots by the parliament. Citizen involvement in the decision-making process and the participatory budget processes can help to solve these problems is. Also, the fact that this thesis by the collection of foreign research copyright material will analyze a participatory budget approach and the financial aspect of the citizens in the budgeting in Lithuania. The research problem - how to improve citizen involvement in the budget process in Lithuanian municipalities? The object of investigation - involving citizens in the budget process in Lithuanian municipalities. Study. The analysis of democracy and participatory budget theory, revealing the participatory budget development features, performance trends, assessing the functioning of opportunities in Lithuania. Objectives of the study: (1) present participatory budget process concept and development, (2) analyze the participatory budget in financial terms (3) evaluate the involvement of citizens in the budget process and the participatory budget of the current situation and development opportunities for Lithuanian municipalities. Research methods include a literature review, statistical data analysis, aggregation method, graphical analysis, comparative analysis and expert.evaluation.

The results: found that the participatory budget was established in Brazil and later spread throughout the world. The main reasons - political, social and economic benefits of the method. In Lithuania, this process has not yet applied for necessary action as central and local government cooperation, additional financial resources allocation.

The first section examines democracy and political participation theory. Analyze the participatory budget concept, advantages and disadvantages. Study the method of participatory budget, how has it emerged and its development. The second chapter analyzes the participatory budget process related costs, revenues and expenses, the economic benefits of the method. The third section presents the research assumptions and expert survey data analysis.

PRIEDAI

1 PRIEDAS

Anketa

Gerb. eksperte,

Esu Mykolo Romerio Universiteto Finansų valdymo magistro specialybės studentas Kazimieras Vaitkevičius ir rašau baigiamąjį magistro darbą tema „Piliečių įtraukimas į viešųjų sprendimų priėmimą: dalyvavimas sudarant biudžetą“. Darbe atliekamas tyrimas, kurio tikslas yra išsiaiškinti dabartinę piliečių įtraukimo į savivaldybių biudžetų sudarymą, Lietuvoje, padėtį.

Ekspertinis vertinimas vykdomas anonimiškai, todėl atsakymai į klausimus bus analizuojami tik apibendrinta forma. Būčiau labai dėkingas, jeigu nuoširdžiai atsakytumėte į žemiau pateiktus klausimus.

Jūsų atsakymai padės atlikti išsamų tyrimą ir pasiekti naudingų rezultatų tiriant piliečių dalyvavimą savivaldybių biudžetų procese.

1. Ar Jūsų savivaldybėje piliečiai prisideda prie biudžeto sudarymo? *

- Taip
- Ne
- Nežinau

2. Jeigu į 1-mą klausimą atsakėte, "Taip", kokiomis priemonėmis tai vyksta (pvz. projektų siūlymas,

konsultacijos ir t.t.)?

A rectangular text input field with a light gray background and a thin border. It contains no text. To the right of the field are three small square buttons: a top arrow pointing up, a middle square, and a bottom arrow pointing down. Below the field is a horizontal scroll bar with a left arrow, a right arrow, and a central slider.

3. Jeigu į 1-mą klausimą atsakėte, "Ne", kokios, Jūsų manymu, yra pagrindinės to priežastys?

A large rectangular text input field with a light gray background and a thin border. It contains no text. To the right of the field are three small square buttons: a top arrow pointing up, a middle square, and a bottom arrow pointing down. Below the field is a horizontal scroll bar with a left arrow, a right arrow, and a central slider.

4. Ar skatinate piliečių įtraukimą į biudžeto sudarymą Jūsų savivaldybėje? *

- Taip
- Ne
- Nežinau

5. Jeigu į 4-tą klausimą atsakėte "Taip", kokiomis priemonėmis tai darote? *

- Specializuoti susitikimai su gyventojais
- Diskusijos internete
- Mokymų, seminarų rengimas, pateikiant piliečių dalyvavimo naudą
- Vieši tarybos, komitetų posėdžiai
- Gyventojų interviu, anketinės apklausos
- Biudžeto projekto patalpinimas internete
- Skundų, pasiūlymų, prašymų, pastabų priėmimas, nagrinėjimas ir atsakymas
- Informavimas apie biudžetą per žiniasklaidos priemones
- Gyventojų įtraukimas į planavimo procesus
- Tiesioginis gyventojų įtraukimas priimant sprendimus

Kita

6. Kokią įtaką, Jūsų manymu, daro piliečių dalyvavimas biudžeto sudarymo procese? *

- Labai teigiamą
- Teigiamą
- Nedaro įtakos
- Neigiamą
- Labai neigiamą
- Neturiu nuomonės

7. Jeigu į 6-tą klausimą atsakėte „Labai teigiamą“ ar „Teigiamą“, kaip manote, kokie būtų svarbiausi privalumai? ((įvertinkite nuo 1 iki 5) 1 – svarbiausias privalumas, 5 – turi mažiausią įtaką)

	1	2	3	4	5
Efektyvesnio biudžeto sudarymas	☐	☐	☐	☐	☐
Geresnis bendradarbiavimas tarp piliečių ir valdžios	☐	☐	☐	☐	☐
Piliečių politinis ir ekonominis išprusimas	☐	☐	☐	☐	☐
Didesnių galių suteikimas piliečiams	☐	☐	☐	☐	☐
Biudžeto sudarymo proceso pagerėjimas	☐	☐	☐	☐	☐
	☐	☐	☐	☐	☐

Kita

8. Jeigu į 6-tą klausimą atsakėte „Labai neigiamą“ ar „Neigiamą“, kaip manote, kokie būtų svarbiausi trūkumai? ((įvertinkite nuo 1 iki 5) 1 – svarbiausias trūkumas, 5 – turi mažiausią įtaką)

	1	2	3	4	5
Papildoma našta tarnautojams	☐	☐	☐	☐	☐
Didelės lėšų sąnaudos reikalingos efektyviam piliečių dalyvavimui įgyvendinti	☐	☐	☐	☐	☐
Padidėję piliečių lūkesčiai, kurių negalima įgyvendinti	☐	☐	☒	☐	☐
Sulėtės biudžeto formavimo procesas	☐	☐	☐	☐	☐
Nepavyks pritraukti	☐	☐	☐	☐	☐

1 2 3 4 5

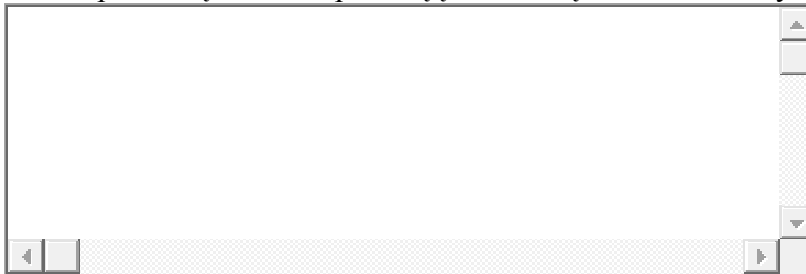
piliečių

Kita

9. Kaip Jūs įvertintumėte šiuos teiginius (pažymėkite Jums priimtina variantą)

	Visiškai nepritariu	Nepritariu	Nei pritariu, nei nepritariu	Pritariu	Visiškai pritariu
Teisinė bazė Lietuvoje yra pakankama efektyviam piliečių dalyvavimui organizuoti	☐	☐	☐	☐	☐
Mano savivaldybė bendradarbiauja su piliečiais	☐	☐	☐	☐	☐
Pateikiama pakankamai informacijos apie Mano savivaldybės biudžetą	☐	☐	☐	☐	☐

10. Kaip reikėtų tobulinti piliečių įtraukimo į biudžeto sudarymą procesą?

11. Jūsų išsilavinimas

- Vidurinis
- Aukštesnysis
- Aukštasis
- Magistras

- Mokslų daktaras

12. Jūsų pareigos?

13. Kokia Jūsų patirtis dirbant savivaldybės taryboje?

- 0-5 metų
- 6-10 metų
- 10-15 metų
- 15-20 metų
- virš 20 metų

Pastabos

Norint baigti pildyti anketą, prašome paspausti žemiau esantį mygtuką "Submit". Ačiū už sugaištą laiką ir pateiktus atsakymus

Skaičiavimai

	alternatyvos	1	2	3	4	5		
ekspertai								
1		3	3	1	4	4		
2		2	1	2	3	5		
3		1	2	1	4	5		
4		3	2	1	5	3		
5		3	1	1	3	5		
6		3	2	2	4	5		
7		2	1	1	3	3		
8		3	2	1	3	5		
9		2	3	2	3	4		
10		1	2	3	3	5		
11		2	2	3	5	5		
12		3	1	1	4	5		
13		3	2	1	4	4		
14		3	1	3	4	3		
15		1	2	1	5	5		
16		2	3	2	4	3		
17		3	2	2	4	3		
Rangu suma		40	32	28	65	72		
Rangu vidurkis		51	51	51	51	51		Suma
Nuokrypio kvadratas		121	361	529	196	441		1648

Pasikartojantys rangai	
T1	12
T2	6
T3	6
T4	6
T5	12
T6	6
T7	12
T8	6
T9	12

T10	6
T11	12
T12	6
T13	6
T14	24
T15	12
T16	12
T17	12
Suma	168

$$W = (12 * 1648) / (17^2 * (5^3 - 5) - (17 * 168)) = 0.6214178$$